Vjekoslav Maks Luburić

Prigodom smrti Vladka Mačeka

Vjekoslav Maks Luburić:

Prigodom smrti Vladka Mačeka

Nekoliko osobnih uspomena na Stjepana Radića, dr. Vladka Mačeka i dr. Juru Krnjevića.

OBRANA 1964. – 1965.

/Preuzeto s *otporas.com/*

Radić i Maček su mrtvi. dr. Juraj Krnjević je živ. Prema tome ovi redci nisu neki nekrolog. Nisam bio ni njihov prijatelj, ni politički sljedbenik, a nisam ni profesionalni novinar, pa da po kronološkoj dužnosti pišem nekrologe. Htio sam zapravo prigodom smrti dr. Vladka Mačeka, Predsjednika Hrvatske Seljačke Stranke napisati nekoliko riječi. Zatim sam povezao neke male uspomene i jedini osobni kontakt sa pokojnim Stjepanom Radićem i tako došao i do nasljednika Radićeva i Mačekova, dr. Juraja Krnjevića. Tako sam odlučio napisati neke male uspomene na svu trojicu, jer su sva trojica jedne politike i predstavljaju jednu nit hrvatskog političkog života. Ta nit se proteže i u budućnost. I meni kao hrvatskom generalu nije svejedno šta će se napisati, reći ili misliti o ovoj trojici ljudi u krugu malih i mladih hrvatskih ljudi, budući boraca za hrvatsku državnost i slobodu. Nije mi niti svejedno šta će, recimo, dr. Juraj Krnjević, kao hrvatski političar i predsjednik jedne državotvorne stranke, kao sadašnji HSS, reći o jednom hrvatskom generalu, koji je za vrijeme rata imao nezahvalnu dužnost, da je morao uhititi i kroz četiri godine rata čuvati dr. Vladka Mačeka. Stalo mi je i do toga što će misliti mladi hrvatski vojnici o jednom generalu, koji je bio tamničarom dr. Vladku Mačeku.

Više je hrvatskih, srpskih, komunističkih a i stranih novina pisalo o činjenici, da je dr. Vladko Maček bio zatočen u Jasenovcu, a narodni zastupnik HSS-a dr. Ivan Pernar u jednom članku insinuira čak i to, da je Maček umro od posljedica svog zatočenja. Svakako će se meni nastojati prisiti uloga tamničara, koji je zatvorio, zatočio i bdio nad životom čovjeka, kojega je nekada hrvatski narod smatrao svojim vodjom i kojega još uvijek mnogi i mrtva sliede, njega, njegove ideje, njegovu stranku i njegova nasljednika, slično kao što se je dogadjalo sa idejama, osobom i organizacijom dr. Ante Pavelića, Poglavnika Ustaškog Pokreta.

Naprama ulozi tamničara, koja je djelomično istinita, stoji i druga strana a to je, da sam u četiri navrata spasao dr. Vladka Mačeka od gorega zla, a to je, da ga na jedan ili drugi način otmu ljudi njemačkog Abwehra (obavještajna služba njemačkog Wermachta), da ga ubiju neodgovorne ustaše na svoj račun, da ga otmu partizani i odvedu u šumu, gdje bi ga kako se reklo "vodali po šumi kao medvjeda na lancu" i da ga otme jedna

grupa problematičnih pristaša, koji su gajili nadu, da bi pomoću zapadnih saveznika i domobranstava preuzeli vlast u ime dr. Mačeka.

Stoji, djelomično činjenica, da sam prema nalogu starijih uhitio dr. Vladka Mačeka, i kako je on sam kao čovjek duhovit i vesele ćudi rekao, da sam ga nosao kao mačka mačiće s jednog mjesta na drugo, ne zato da ga mučimo i ubijemo, nego zato, da ga spasimo od gorega zla: da padne u ruke Nijemaca, četnika, partizana ili neodgovornih elemenata. Na kraju on je sam tražio pojačanje svoje straže, jer mu je ona bila najjača garancija i jer je zaista bio uvjeren, da mu ustaška Hrvatska ne će oduzeti život. Od onoga časa kada sam ga morao uhititi do onoga časa, kada se je sa Poglavnikom prijateljski šalio na Tuškancu i pitao Poglavnika: "zakaj si me zaprl", prošlo je mnogo toga, što bi dr. Pernar morao znati, a da bi danas, nakon smrti dr. Mačeka samo tako olako rekao, da je isti u dubokoj starosti umro od posljedica svoga tamnovanja u Jasenovcu. Istina je drugačija, i istu ćemo iznieti. Tu je obitelj dr. Mačeka, kao i mnogobrojni preživjeli svjedoci dogadjaja, koji će mnogo toga moći potvrditi.

Rekli smo da ćemo reći istinu. To ne znači da ćemo pisati "liepo" ili "ružno", nego da ćemo reći istinu. Naravno uvijek imajući u vidu, da hrvatske borce interesira ono bitno, što je vriedno zabilježiti za hrvatsku povjest, dočim male, ljudske stvari i stvarčice, treba velikodušno zaboraviti. Nije to prema onoj, da o mrtvima treba pisati (iako na to mislimo) dobro ili ništa, nego se radi o tome da se kaže istina, gola, metafizička istina, a da se nikoga ne uvrijedi, njega, niti njegove ideje. Zapravo povjest jednog političkog čovjeka se može pisati tek nak njegove smrti. Ono za života je sve politika. Nakon smrti ostaje na jednoj strani hrpa kostiju, kojima se ne smije osvećivati, a sa druge strane ostaje duh i djela, a o ovima ne možemo suditi mi, koji smo bili politički protivnici osobe, ideja i organizacije dr. Vladka Mačeka. Sud će donositi narod, povjest i u zadnjoj istanci Bog.

Ja nisam bio kao dijete pristaša Radića, kao hrvatski revolucionarac i ustaški borac nisam bio pristaša Mačeka i danas kao hrv. general nisam pristaša one stranke, kojoj stoji na čelu dr. Juraj Krnjević. Prema tome ne mogu niti očekivati od te stranke i njenih ljudi niti neke svjedodžbe

rodoljublja, niti tražim hladovinu pod debelim stablom političkog oportunizma. Nisu mi takove svjedodžbe dali ni stranka ni ljudi, koje sam kroz djetinstvo, mladenačko i zrelo muževno doba sliedio, pa zašto bih to očekivao od onih, koje sam politički pobijao i kao predstavnik vlasti progonio.

Radić nije razumio problema B. H.

Djelatna politika za mene je počela u mojoj jedanaestoj godini kada sam stigao u Mostar "na škole". Mostarska gimnazija odgojila je mnogo ustaških pukovnika, partizanskih komesara i četničkih vojvoda.

Nekoliko mladih djaka (koji su bili u sjevernoj Hrvatskoj, kako smo mi zvali krajeve preko Save) i to od onih, koje je fra Didak Buntić odveo u Slavoniju i Zagreb, da u Hercegovini ne umru od gladi nakon rata, govorili su nam već o idejama Oca Domovine dr. Ante Starčevića. Oni su bili s nama u Napredkovu konviktu. Istina, mi smo bili smatrani "klerikalcima", jer smo bili u katoličkim organizacijama Domagoj, Orao i kasnije Križari. Bilo je i sokola, i njih se smatralo pristašama Radića. Klerikalci su bili pristaše fra. Dominika Mandića. Zvali su nas "popovskom strankom" a ne fratarskom, iako je fra Dominik Mandić bio fratar. Nisu se slagali ni Domagojci sa Orlašima, ali to je bila stvar "seniora" u Zagrebu, dok smo mi u Mostaru bili u isto vrijeme članovi i Orla i Domagoja. Mi smo osjećali Orjunu, Jugosokol, Skaute, batine istih i policije, pritisak srpskih profesora i svega onoga, što smo nazivali "gačani" tj. duh Gacka i Nevesinja. Zato medju nama Hrvatima i nije bilo velikih razlika i jednako smo se osjećali. Mi smo već bili u bojnom rovu, hrvatskom, naprama onom srpskom. Čekali smo samo da narastemo, da možemo uzeti oružje u ruke. I onda je cilj bio jasan: Hrvatska Država. Sve drugo je bilo sporedno.

U tim prilikama je došao u Mostar pokojni Radić. Mi smo bili valjda u drugom-trećem razredu, kada iznenada začusmo gromki glas : živio Radić, živila Republika, živila sloboda…..

Hrvatska Glazba iz Mostara svirala je još Hrvatska nij' propala…Savo Prnjat, šuster iz Nevesinja, koji se je dao zvati "gospodin profesor Prnjatović" bio je "profesor gimnastike". Bjesnio je kao lud, pjena mu je na usta navaljivala i bacao sline na metar, psujući nas što smo sa prozora počeli mahati i uzvraćati : živio Radić, živila Hrvatska. Nastala je gužva, i u toj gužvi nas smo trojica "napredkovaca" i mislim sin trgovca Jurkovića, vanjski djak, skočili kroz prozor i uhvatismo ogromnu povorku, koja se kretala prema Rondou, Korzu, širokom ulicom, koja se

tada zvala Šetalište Vojvode Mišića, a danas se zove, valjda, šetalištem kojega druga komesara.

Izgled Rondoa, kako se zvao centar čitavog šetališta i gdje su se održavali zborovi, svirale muzike i mladež šetala i "kahvenisala", bio je veličanstven. Sve puno naroda, barjaka, veselja. Govoriti će Radić.

Dok smo se mi gurali kroz ogromne mase naroda prema govornici opazismo najdnom jednu veliku grupu "mostarskih begova" kako živo komentira nešto i ostavlja mjesto zborovanja. Čuju se komentari : bruka brate, bruka golema…Zar nama ovako po Bogu braćo…."valaj i bilaj" neće mene više viditi….Vidimo popularnog Dervu Hadžiomana, kako odvraća ljude, da ne idu. Pristižu braća Smoljani, to jest Bariša i brat mu, ali "begovi" odoše.

Kasnije smo saznali da je Radić otvorio zbor sa riečima : Hvaljen Isus hrvatski narode. Tada se je ta velika grupa mostarskih muslimana, sigurno najistaknutiji dio trgovaca, zanatlija, činovnika i uopće gradjana, u krasnim nošnjama u čakširama, prslucima, svilenim košuljama i fesovima, osjetila pogodjena, jer da nisu bili smatrani dijelom hrvatskog naroda, kao što su bili smatrani katolici. To je bila strašna pljuska za sve "naše". Naši su bili, kako se zna katolici i muslimani, dok se je sve bez razlike pravoslavce smatralo Srbima i nazivalo "vlasima".

Ja sam se sjetio mojeg Ljubuškog, mahale Zabljaka i Gožulja, gdje smo stoljećima živili Hrvati katolici i muslimani, kao "naši". Od onoga časa sam rekao: mene neće viditi Stipica … .

U nedjelju svetu, u kutiju petu

Nemogu se sjetiti da li smo išli na uskrsne praznike ili na ferije. Ali kada smo drndajući na ogromnim teretnim kolima ulazili u Ljubuški, vidio sam plakate : "u nedjelju svetu, u kutiju petu". Jasno je bilo, da je to Radićeva stranka. Istina postajala je na papiru i Radika… stranka, za koju su glasali Srbi braća Vitkovići i nekoliko drugih uljeza činovnika i žandara, te i neke druge stranke, ali je cijeli Ljubuški, grad i kotar, bio za Radića. Biti Radićevac značilo je biti Hrvat i obratno. Hercegovina je bila takova za Radića, Mačeka i za Poglavnika. Ona je i danas takova, pogotovu na selu.

U mojim djetinjskim moždanima nastao je jedan nemir, koji me prati do dana današnjega. Ne radi se o tome što sam ja mogao misliti o demokraciji u ono vrijeme ili što moram misliti danas. Ono malo znanja što sam mogao imati študirajući s velikim interesom povijest stare Grčke, imperativno mi je govorilo, da razmišljam o tome – kako bi zapravo trebalo uredjivati odnose medju ljudima i onda – odnos ljudi prema državi tj. vlasti. Na moju sreću ili nesreću, uvijek sam nastojao uskladiti nekako ono što sam učio sa onim što sam oko sebe vidio.

Govorio sam sebi, da je to vrlo lijepo kako su stari Grci uredjivali svoju demokraciju, ali kako se može provoditi demokraciju u Ljubuškom, gdje su vlast i država bili srpski žandari, a vrhovna vlast pripadala žandarskom naredniku, kojeg je cijeli Ljubuški zvao Cigo. On je bio Srbijanac, vrlo mrka izgleda i sa crnim brčićima. Imao je i konja, isto tako crnoga, kojega su ljubuška drčulija zvala isto tako Cigo. Tako su ta dva – Cige – zapravo bili strah i trepet Ljubuškog. Konj Cigo je bio objesan, jer kako su rekli seljaci, jeo je previše zobi, a nije orao, za razliku od domaćih kljusina, koji su teško i neprekidno vukli i orali, te pasli ono trave, pa da nije bilo žitavih rojeva muha, koje su ih grizle – mnogi od njih ne bi se od prevelika umora ni micali. Naši kiridžije su imali jače konje, jer su morali ići u Čapljinu na štaciju za tovar svake vrsti robe i za razvažanje po slabim cestama i udaljenim selima. Popularni ljubuški kiridžija Hamdija znao je pred hotelom reći : "Ne bi Cigo tako mahnito i objesno kasao, da je morao dovući pet kvintala iz Čapljine, a ni gazda mu, narednik Cigo, ne bi

divljao po ljubuškoj čarsiji i gonio djecu i žene po mahalama, da je jutros tih pet kvintala istovario!"

Može nekome biti i glupo ovo rezoniranje, ali ja ne pišem ono što drugi misle, nego ono što sam ja osjetio, kao bosonogo i pure gladno dijete, čijem su ocu Srbi odbili bubrege godine 1918. i ubila ga u Trebinju, zatukli ga – kao psa – kako se govorilo u Ljubuškom, a onda ga onako izmrcvarena izbacili, na sam Božić, u podrum zandarske kasarne, gdje je osvanuo na Stjepanje smrznut.

Ja sam sebi postavljao pitanja, a postavljali su ih i sve one male žrtve srbijanskog zuluma. Sami smo sebi davali odgovor: Cigu i njegove žandare mogu potamaniti samo naši Radićšani, koji su u vojničkim redovima stupali kroz Ljubiški idući na misu – na Humac.

I sada na Gavranovoj kući čitam plakate : U nedjelju svetu, u kutiju petu ! Nešto se lomilo u meni. Mislio sam na mog pokojnog oca i na izgladnjelu moju braću i sestre, koji su dijelili gorku sudbinu ljubuškog krša i dugi niz godina nisu se ni kruha pošteno najeli. Mnogi su naši seljani pravili kruh iz "sirka" od čega su se u bolja vremena pravile metle, a država je zaradjivala na našem duhanu teške milijune i, da nije bilo šverca i fratara, koji su spašavali hrvatsku djecu odpremajući ih u gornje hrvatske krajeve, moja bi generacija bila potpuno krepala od gladi. Pekla me je savjest, jer sam ipak u Napredkovom konviktu bio sit, dok su moji nekada željeli i grumen pure, a nekada je trebalo kilometrima ići za bokal vode. Cigin se je Cigo propinjao na zadnje noge od bijesa, a Ljubušaci u znoju i krvi plaćali svoj danak Jugoslaviji. Oba su Cige išli obijesno kroz Ljubuški, a izgladnjeli i pokunjeni Ljubušaci pitali se : dokle će ovo trajati ?

Radić je bio ne sumnjivi vodja hrvatskog sela i čitavoga hrvatskog naroda. Poneki gradjanin ili student spominjao je i Trumbića i njegov federalizam, a poneki musliman je govorio o Ocu Domovine A. Starčeviću, koji je davao jasne dimenzije onome pojmu, kojega smo mi znali "naštvo". Ali, narod je za Radića, a Radić je za hrvatsku seljačku Republiku. I sada sam se pitao : kako ćemo se riješiti Cige i njegovih žandara, a kako ciganske dinastije Karadjordjevića ?

U nedjelju svetu, u kutiju petu! - glasila je parola. Ja u nju nisam vjerovao ni tada, i ne vjerujem danas. Čovječiji se život sastoji iz mnogo malih dogadjaja. Ja se nisam kroz čitav život mogao osloboditi pomisli na razmrskano i smrznuto tijelo moga dobroga oca. Pa kad bi i htio nisam to mogao, jer me je cijeli Ljubuški na to podsjećao. Dobri Edhem M., koji je imao pokraj osnovne škole obućarsku radnju, znao me je pogladati po glavi i reći : "Je li, mali, ti si Ljube Luburića sin?" Znao mi je dati dinar za "štrucu" kruha, jer je znao, da je nekada moćna obitelj Luburića bila uništena i rastjerana. Stari Hasanaga Gujić bio je namještenik kod djeda mi pok. Franje, i znao mi je reći : "Eto, sinko, takav zemen došao". Ja sam mnogo razmišljao – kakav je to "zemen" i zašto je došao, ali sam i postavljao konzekventno pitanje : kada će se – privrnuti – taj zemen, i kako će se to napraviti, i tko će to napraviti? Prema mojem mišljenju to je trebao biti Stipica Radić. Ali kako?

Kada bi svi Ljubušaci stavili gumenu kuglicu u – petu kutiju, i onda ostaje Cigo. Stariji su govorili o tome, kako se presipaju kuglice iz jedne kutije u drugu, pa ljudi protestiraju, a onda, zna se, degenak i bajbuk, kako se zvalo zatvor u ona vremena.

Tako se u mome mozgu izgradjivala veoma primitivna ideja o politici i demokraciji. Radić bi trebao povesti Radišćane i ubiti Cigu i njegove žandare, stvoriti našu vlastitu Republiku i nju voditi "kako Bog zapovida". -Tako je onda trebalo pošteno platiti naš duhan- kako je to fra Dominik Mandić uvijek zahtijevao, i onda eto Hamdiji posla, da sa kiridžijama dovuče kokuruz iz Čapljine, a zob dati konjima koji oru i vuku kola.

Radić nam je izgledao kao jedno nadnaravno biće., koje se ne bavi ljudskim stvarima, nego kao da je došao na zemlju zato, da hrvatskim seljacima kaže, da su i oni ljudi, da su i oni Hrvati, i da imaju kao i svi drugi pravo na svoju Republiku. Ja sam sam sebi dočaravao Radića, kao nešto mističnoga, kao nešto slično kreaturima iz grčke mitologije. Ali dogodilo se je, da je stvarnost bila i previše kruta. Tako sam mome profesoru povijesti u trećem razredu gimnazije rekao, da mi se sve to dopada, ali da ne vjerujem, pa čak ni u samoga Zeusa. Uistinu, povijest

me je zanimala, a ako sam nekada "šepao" u nekim predmetima ili su me neki profesori proganjali radi moga hrvatstva, iz povijesti sam uvijek imao dobre ocjene i, zahvaljujući interesu za povijest, počeo sam istraživati povijestnu istinu moga vlastitoga hrvatskoga naroda, što me je opet dovelo do spoznaje – da se za slobodu treba boriti s oružjem u ruci.

Dok sam gledao sve to, i kutiju – petu, i moj Ljubuški, i narednika Cigu, mnoge su se misli ukrstale u mojoj glavi. Otrčao sam kući, ostavio školske knjige i odlučio poći tamo kuda bude išao pok. Stipica, da ga čujem i vidim, te da ga upitam – kako on misli riješiti pitanje Cige i ljubuških žandara? Cijelo to vrijeme pratio me je lik mog dobrog oca. Kao da me je opiminjao, da se čuvam i ne doživim njegovu sudbinu.

Put me je doveo u zadnje selo ljubuškog kotara, u Veliku Goricu kraj Imotskog.

Dolazak Stjepana Radića u Ljubuški bio je prava narodna mobilizacija. Valjda je samo kod kuće ostala po koja baba, a sve što se je moglo micati – hrlilo je na cestu i na mjesto gdje se očekivalo našega Stipicu. Sin Matiše Mlinarevića, narodnog zastupnika H.S.S. iz Bekije, bio je s nama u Napredkovom konviktu u Mostaru. On je po Ljubuškom skupljao "školarce", a to su bili djaci mostarske gimnazije, trgovačke škole i preparandije. On se , kao sin narodbog zastupnika, brzo pretvorio u omladinskog vodju, iako skoro nitko od "školaraca" nije bio hssovac. Ne znam, da li se je to dogadjalo i drugdje, ali u Hercegovini je to bilo tako. Nešto slično se je dogodilo i sa tadanjim katoličkim omladinskim organizacijama. Kada bi netko došao iz Zagreba, onda bi saznali, da se Domagojci i Orlaši ne slažu, ali u Mostaru i svugdje u Hercegovini, svi su omladinci, posebno Napredkovci, bili podjednako članovi Orla i Domagoja. I ne sam to, nego smo na proslavama Orla uvijek i bez izuzetka, vidjeli jednu grupu muslimanskih "školaraca", a imali smo čak i u orlaškom tamburaškom zboru dvojicu muslimana. Tako smo iz Ljubuškog, sa Humca, iz Radišića i drugih mjesta svi najprije išli u Klobuk, a onda iz Klobuka skupa sa drugima, pod zastavama, i u vojničkim redovima u Veliku Goricu.

U svima nama je bilo nešto – militarističkoga, kako bi se to reklo danas. Većinom članovi Orla i Hrvatskog Sokola, odmah smo se svrstali u četveroredove, a uz nas je išlo i nešto druge mladjarije sa sela, u krasnim narodnim nošnjama i s nožem za pojasom. Išli smo pjevajući i kličući Radiću i hrvatskoj državi što nas je grlo nosilo, a ljudi i žene po selima izlazili bi i domahivali, nudeći nam varenike i kukuruznoga kruha, a to je u ono vrijeme u Hercegovini značilo pravi-banket. Idući kroz gradić Vitinu cijela se čaršija bila slegla, a mi smo promarširali kao da idemo na frontu. Žandari su nas začudjeno gledali, ali nisu u nas dirali. Sva bi Hercegovina bila planula, da se je ikome išta dogodilo. Kamenjem bi bila Hercegovina dotukla ono žandara. Dolazak S. Radića bio je naelektrizirao sve duhove.

Selo Klobuk bilo je borbena kula Matiše Mlinarevića. Klobuk je dao kasnije hrvatskoj Državi ministara, zapovjednika i čitave bojne hrvatskim oružanim snagama. Sve je vrvilo kao u mravinjaku. Tu je već bilo toliko naroda, da se na nas nitko nije ni osvrćao. Nekoliko "školaraca" ostade u selu, a oni iz velike Gorice i Posušja žurili su, da krenemo u Veliku Goricu. Polovica nas je ostala bez kundura, koje i tako nisu bile previše čvrste, pa su se istrošle u našem maršu, te nas je nekoliko manjih i siromašnijih umarširalo bosonogo u Veliku Goricu. Nu to nije ništa značilo, jer, konačno, tu je bio Stipica Radić.

Tadašnji župnik u Velikoj Gorici, fra Blaž Jerković, koji je bio – kako su rekli župljani – metar širok i dva metra visok, stajao je ispred Bušićevih i Kordićevih kuća sa golemom hrvatskom zastavom u rukama. Kod njega smo kasnije i ručali u župi. On je bio veliki "Radićevac i velika Hrvatina", kako ga je narod opisivao.

Svi smo mi "školarci" htjeli vidjeti Radića i pitati ga kako on misli povesti borbu protiv Beograda?

Neumorno se je klicalo hrvatskoj Republici i predsjedniku Stjepanu Radiću. Narod je u Hercegovini znao razlikovati stvari. Bio je politički zreo.Tamo su bili ne samo Radićevci, koji su bili ogromna većina, nego su bili i t.zv. "klerikalci", pristaše fra Dominika Mandića. "Školarci" su gotovo svi bili za fra Dominika, iako se je znalo, kako su rekli narodni

filozofi, do on "mudruje" sa Srbima i Slovencima zato, da se Hercegovini bolje plati duhan i "da ne krepamo od gladi", kako su stariji ljudi znali reći. Ni fratri nisu bili svi za fra Dominika, nego su znali reći: "Radić, pa Bog". To nije značilo, da je Stipica prije Svevišnjega, nego: najprije Radić, pa onda nitko do – Boga. To se pomalo mislilo i na Beograd i na Srbe, a pomalo i na t. zv. "klerikalce" i na "pokvarenu gospodu". Nama se "školarcima" ta definicija nije svidjala, ali eto i mi smo prihvaćali demokratsku većinu i s narodom i s fratrima klicali: Radić, pa Bog!

Ali nije se moglo do Radića. Iako je bila vrućina i zvizdan upekao, narod se gurao, da ga vidi, dotakne i čuje njegovu riječ.

Ja sam uspio viditi Radića i s njim govoriti, jer sam bio tamburaš. Sa malim Bušićem, sinom gostioničara Bušića iz Velike Gorice, dogurali smo se do tamburaškog zbora, čiji je zborovodja bio jedan iz Galića mahale, a kojega sam poznavao kao Orlaša. Mi smo sa Galićima bili nekakav daljni rod, ne znam kakav, ali rod, kao što je to obično u Hercegovini, gdje je svak sa svakim u rodu, pa kada dodje do devetog koljena – cijela Hercegovina je jedna zadruga. Galiću smo bili dobrodošli, jer mu je zbor nekako "šepao". Ja sam svirao skoro sve instrumente, pa me je odmah uvrstio. Da bih mogao svirati na veliko "berde", morali su mi iz Kordića trgovine donijeti jedan kašun, da se popnem na nj. Eto, tako sam se ugurao u zbor i onda, ni sam ne znam kako i zašto, povikao iz svega glasa : "Živio hrvatski kralj Stipica prvi!" On se nasmijao sa svojim poznatom blagim osmijehom, i okrenuo se nadesno, tamo gdje je stajao tamburaški zbor. Kako je narod upravo očekivao da počmu drundati tambure i da progovori Radić, čuo se moj povik i nastala urnebesna buka : " Živio hrvatski kralj Stipica!" Ja sam se nekako i sam zabezeknuo i propeo na prste na kašunu gledajući prema Radiću.

Primijetio sam, kako pokojnome Radiću nešto tumače. Tada sam vidio Kordića, veletrgovca iz Gorice i Križana Bušića, kafedžiju, kako pokazuju prstom na mene. I Kordić i Križan bili su u mladosti namještenici kod mog pok. dede, Franje Luburića, pa kako smo jednog ljeta bili u Velikoj Gorici, oni su me osobno poznavali. Nekoliko ljudi iz blizine Radića upravi se prema tamburaškom zboru, a jedan od njih, koji su još od Zagreba u

pratnji Stipice, u društvu s Barišom Smoljan, dodje do mene. Uzeše me za ruku i odvedoše ravno pred Radića.

Ti su časovi bili za mene nezaboravni iz dva razloga. Prvi i jedini put razgovarao sam sa vodjom hrvatskog naroda, koji je bio nešto više nego politički vodja i učitelj. Ali, na moju veliku žalost, obuzela me je jedna neizreciva tuga, kada sam primijetio, da me je Radić jedva vidio. Kada me je htio pogladiti po glavi, onda je desnom rukom tapkao pred sobom, a kasnije pri kretanju vidio sam, da su ga dvojica iz pratnje formalno vodili ispod ruke.

U mome mozgu bio je pravi orkan misli. Mislio sam, kao i svi dječaci moga doba, da je Radić junak nad junacima, i da bi on trebao povesti sve Hrvate, posebno naše Radišćane, u borbu protiv Beograda.

Onoga časa sjetio sam se i narodne poslovice, "da slijepac slijepca u jamu vodi".

Tek tada sam opazio, da mi govori. Bušić me je zviznuo cipelom po gležnju, da sam sve zvijezde brojio, upozoravajući me, da me Radić pita, šta ja znam o hrvatskim kraljevima.

Mislim, da sam mu rekao doslovno i pokazao prema brdu iznad Galićeve mahale : "Eno tamo, preko brda, na Duvanjskom polju, okrunili su pred hiljdu godina kralja Tomislava! … Htio sam još nešto dodati o tome, što sam ja znao o hrvatskim kraljevima, ali tambure udariše i bez mene, nastade buka, a kako su se ljudi gurali i komešali, tako i nas nekoliko odgurnuše na stranu i izgubih iz vida Radića. Mislim, da sam tada satima lutao i razmišljao, i vjerojatno tada sam imao moj životni plan. Radić je za mene ostao što je i bio, ali ja sam više vjerovao u onu grupu "školaraca", nego u Radića i njegovu stranku. Pa ipak, bilo mi je nekako teško opraštati se od Radića, kao mogućeg vodju hrvatske slobode, ali sam takodjer vjerovao, da nas Radić neće povesti u borbu i da naši Radišćani, naši "školarci", naši Orlaši i Sokolaši – trebaju nešto drugo.

Otišao sam iz Velike Gorice tužan, ali sa konkretnom odlukom, da tražim one, koji su mislili kao ja, pa da svi skupa tražimo puteve, koji će nas dovesti do Hrvatske Države.

Iako sam živo pratio sve što je rekao ili radio Radić i njegova stranka, rekao bih, bio sam ga u duhu "napustio", da mu se opet "vratim", kada su ga ranjena nosili iz Beograda u Zagreb, nadajući se, da će njegovi nasljedenici povesti hrvatski narod u borbu za hrvatsku republiku.

Čak i danas vjerujem, da je veliki dio hrvatske tragedije na duši onih, koji su iznevjerili osnovnu misao mrtva Stjepana Radića.

S očeva i Radićeva groba na Janka Pustu

Cijeli je hrvatski narod, a ne samo ja, tražio je put do hrvatske slobode. Hrvatska omladina u školama i posebno ona učlanjena u katoliškim društvima, te naravno ona u sveučilšsnim redovima – nije nimalo tajila, da je htijela konačni cilj i žestoke mjere. U Napredkovom konviktu u Mostaru svijest je bila stopostotna. Fra Leo Petrović na djačkim eskurzijama govorio je o staroj hrvatskoj povijesti, o hrvatskim kraljevima, o hrvatskoj vojnoj moći. Orao i Sokol su prednjačili. Hrvatski sportski klub ZRINJSKI u Mostaru talasao je masu sa hrvatskim amblemima. Priredbe hrvatskog pjevačkog društva TREBEVIĆ privlačile su gradjanstvo. Hrvatska glazba elektrizirala je ulicu. Fratri su odgajali čitave generacije kasnijih heroja. Široki Brijeg bio je, kao neka tvrda kula, spremna na borbu. Hercegovina je bila uz Radića, isto kao što je bila za Hrvatsku Državu, jer naziv Republika u Hercegovini je bio nešto konkretno.

Hercegovina je bila državotvorna, i nije bilo jednog Hercegovca, katolika ili muslimana, koji, ne bi bio sretan, da su ga tada Srbi ubili, kako bi ideja hrvatske države imala svojih martira. Jedan od prvih bio je šestoškolac Ante Soldo, inače neki moj daljni rod, kojega su tako pretukli na mostarskom redarstvu, radi jednog vatrenog govora na Napredkovoj božićnici, da je najprije bio izbačen iz svih škola, a kasnije umro od tuberkuloze. Tako je, nakon smrti mojega dobrog oca, u obitelji postao još jedan martir iz nove generacije.

Ideja je kod mene bila sasma zrela : treba se boriti s oružjem u ruci, i istrijebiti ne samo Cige u Ljubuškom, nego i sve Cige iz cijele Hrvatske. Pozudno sam čitao novine, koje sam većinom morao stare, poderane i zgužvane kupiti po cesti, a i stariji su ih rado davali nama "školarcima". Debate u beogradskoj Skupštini govorile su mnogo, i hrvatski je narod to sa zebnjom i žudnjom gutao. Ali za mene je stvar već davno bila sazrela. Ja sam težio za vezom s onima, koji su bili kadri boriti se. Nakon manjih i većih sukoba sa profesorima i srpskim djacima i organizacijama – konačno sam nakon prvog tromjesečja petog razreda pošao davno željnim pravcem : na grob ubijenog oca u Trebinje. Neki stariji ljudi muslimani

uputili su me do jednog urara, katolika iz gornjih krajeva, koji je znao za zabranjeni grob mojeg oca. Ne samo da je bio zvjerski mučen i ubijen, nego je i pokopan na način, koji samo može vapiti za osvetom. Pomolio sam se na očevu grobu i zakleo, da ću se protiv uljeza u moju Hrvatsku boriti do zadnje kapi krvi, i do zadnjega daha. Izgledalo to nekome dobro ili ne – zakleo sam se i na osvetu – radi ubijenoga oca., koji nikome zla nije napravio, ali koji nikada nije zatajio Hrvatske, i radi čega je bio proganjan, kao i cijela obitelj, još u doba Austrije.

S očeva groba pošao sam da vidim moju Hrvatsku, i nju sam obišao većinom pješice – od Kotora do Foče, od Čakovca do pola zemunskog mosta. Odatle sam se vratio – a da nisam ušao u Beograd, jer to već nije bilo za mene interesantno.

Prokrstario sam i našu Dalmaciju, i sve otoke, bez dinara u džepu, i pjevajući iz svega glasa po malim brodicima, koje su prevozile robu ili gradjevinski materijal, ili išle u ribolov – ” malena je Dalmacija, al' je dika rodu svom…”. Kroz Bosnu, kroz Slavoniju, kroz Srijem, kroz Liku, uvijek s ličkom kapicom i na njoj hrvatski grb i trobojnica – obilazio sam Hrvatsku, ponegdje radio ovo i ono, i uvijek naprijed i naprijed. Vodio sam rat za moj vlastiti račin, izazivao na svakome koraku, svadjao se radi Hrvatske s kim god sam mogao, i uzeo učešća u svim demonstracijama gdje ih je bilo, zalazio u najradika.žešće kutove, gdje sam ih god našao, da konačno nadjem one koje sam tražio i sa kojima sam konačno stupio u rat protiv velike Srbije i svake Jugoslavije. To su bile Ustaše. To je bila organizacija USTAŠA (U.H.R.O.) ustaška hrvatska revolucionarna organizacija – koju sam tražio od moga “razlaza” sa pokojnim Stipicom u Velikoj Gorici kraj Imotskog.

Kao nekada iz škole na očev grob u Trebinje, tako sam sada, prije odlaska na konačni put, odočastio na grob moga Stipice i ostalih martira za hrvatsku Državu. Moj zavjet tada je bio već jasan i odredjen. Odlazio sam na Janka Pustu, gdje se je osnivao naš prvi vojno – revolucionarni logor. Od tada do danas promijenilo se je mnogo toga, pa se je mijenjalo i ime i vodstvo organizacije kojoj sam tada pristupio, i kojoj sam položio moju vojničku prisegu – s uvjerenjem, da je onako, kako su nam tada rekli – da

je dr. V. Maček vodja hrvatskog naroda, a da je Poglavnik dr. Ante Pavelić vodja naše vojno-revolucionarne organizacije, koja predvodi borbu za uspostavu Nezavisne Države Hrvatske.

Neće biti teško vjerovati, da sam već u najranijem djetinstvu znao što hoću, i da sam strastveno tražio moju sudbinu, kao što su drugi djeca-mladići sa strašću študirali, igrali nogomet, igrali se, ili, kao što su ljudi sa strašću tražili hazard, vino ili žene. Tko u onim danima nije bio voljan boriti se za Hrvatsku? Bio je to svatko bez razlike, iako, možda, na različit način. Stariji su vjerovali u političku borbu, u medjunarodno pravo, i u političku pamet dr. V. Mačeka, a mladost je mislila na oružje. To je tako bilo kod nas, i to je vjerojatno bilo i kod drugih naroda u sličnim prilikama. Jedni su posegli za oružjem i ostali pristaše Radića i H.S.S-e, a drugi smo upravo sa strašću tražili programe i vodje, koji su propovijedali otvorenu oružanu borbu sa Srbima i stvaranje hrvatske Države. Nu u ona doba, kada je Maček uzeo na sebe vodstvo hrvatskog naroda, svi smo bili – Mačekovci. Naravno, svatko na svoj način.

Prilaz, ulica u Zagrebu, gdje je Maček imao svoju uredovnicu, bio je nedvojbeno politički centar svih Hrvata. Zgrada je izgledala kao vojarna ili tvrdjava za vrijeme rata. Dolazili tamo gosloda i seljaci – kako bi se to reklo – dolazili pojedinci i delegacije, dolazilo je i Srba svake vrste, stranaca, novinara. Naravna stvar, i veliko srpski agenti, i hrvatski izdajnici u službi ovih, obilazili su oko Prilaza, da njuškaju ili teroriziraju.

Opasnost je mistično privlačila sve one, koji su želili borbu, tražili smrt u borbi sa Srbima. Kao što su momci i djevojke sanjali o ljubavi, ili bogataši o vreći dukata, ili kao što je gladan mogao sanjati o komadu kruha, ili žedan o gutalju vode, tako sam ja sanjao o tome, kako bi četnici, žandari i srpski teroristi napali Mačeka, a ja ga branio i pri tome poginuo. To bi bila lijepa smrt, o kojoj sam uvije sanjao i sanjam, naravno , u drugoj formi i na drugom mjestu. Kako mene, tako i mnoge druge, posebno studente, ova misao je privlačila na prilaz.

Dosta posla imala je Mačekova službena straža sa nama, amaterskim, dobrovoljnim čuvarima, jer smo se više motali tamo i više smetali nego li korisitili.

Preko puta Mačekove kuće bila je jedna gostionica, koja je zapravo bila neke vrsti glavnog stožera tih Mačekovih čuvara, raznih delegacija, glasnika i.t.d. – "Ajd, mali, biži ća!" – znao mi je doviknuti jedan visoki, koštunjavi Dalmatinac, sa debelom štapinom, koji je bio nešto kao šef straže. Jedan od tih stražara bio je jedan od kasnijih ustaških generala – Ante Moškov, a bio je neke vrsti šefa sigurnostne straže – puk. K. Batušić – kasniji zapovjednik Gradjanske Zaštite, a svima je poznato kakvu su ulogu odigrali u životu hrvatske države ta dva muža.

Ali ja ne bih bio tvrdi Ero, kada bi se dao uvjeriti, da Maček ima mnogo posla. Ja sam se sa njima svadjao i govorio, da je isto tako važno što ja imam reći Mačeku. Na kraju me je jedan od tih stražara uzeo za ruku i odveo na prvi kat u pretsoblje, gdje sam za jednu minutu, bez ikakvog ceremonijala, našao se u sobi, gdje je bilo mnogo ljudi i jedna gospodjica za stolom. Kad su se otvorila jedna vrata, onda su se gospoda pomakla desno i lijevo, a ja sam ugledao Mačeka gdje sjedi na stolici frčući cigaru. Toga časa neću nikada u životu zaboraviti. – "Kaj je, dečec?" – to ili nešto slično mi je rekao, a ja sam buljio čas u njega, pa onda u sva ona lica oko njega. Mnoga ta lica poznavao sam iz novina, knjiga i raznih brošura, pa kao da sam nastojao impregnjirati ih za cijeli život. Tko bi tada moga misliti, da ću jednom biti sudbonosan u životu tih ljudi?

Maček je, izgleda, bio informiran, valjda od svojih tjelesnih stražara, da tu ima jedan mladi Ljubušak, nasrtljiv kao sršljen, koji je zaintačio da vidi Mačeka, jer je vidio Radića i druge velike Hrvate, i koji da neće otići, dok mu se želja ne ispuni. Vjerojatno su neposredno prije komentirali moje zgode i nezgode, jer ih se većina dobroćudno podsmjehivala, dok su drugi u grupama razgovarali o svojim problemima, kao da mene i nije bilo.

Vjerojatno, da bi me se riješili, kad je netko rekao, da će se pobrinuti za mene i smjestiti me u tvornicu "Arko".

Ja sam bio nešto smeten, jer me je duboko impresionirala prisutnost toliko uglednih ljudi, a i figura dr. V. Mačeka. On je davao dojam veoma simpatičnog i dobrog gospodina. Ja sam na njegovoj glavi htio viditi krunu Matije Gubca, kao što sam na glavi Stjepana Radića htio viditi krunu hrvatskih kraljeva. Kod mene su ideali uvijek bili konkretni. U ona

vremena svatko je vjerovao, da će Maček proglasiti hrvatsku Republiku i odcijepiti ju od Beograda. Svi smo vjerovali, da se više nikada neći ići u Beograd. Svidjela mi se je Mačekova jednostavnost, ne samo tada, nego i onda, kada sam se zaista pretvorio u Mačekova čuvara, tek pod drukčijim okolnostima.

Gospodjica za stolom, njegova tajnica, bila je kasnije supruga dr. V. Mačeka, a sudbina mnogih od prisutnih bila je tako različita, kao i što je bio čitavi onaj skup ljudi, koji je ispovijedao pripadnost Radićevoj nauci i seljačkoj stranci.

Ali Maček je Maček, i svatko je vjerovao, da će ga ubrzo viditi kao martira ili kao predsjednika hrvatske Republike. Izgledalo mi je kao neko kućno čeljade, kao stric ili jedan dobri djed, pa sam nastojao sačuvati na njega takvu uspomenu i onda, kada sam bio gospodar nad njegovim životom, kada sam ga morao zatvoriti, i obraniti mu goli život, jednom od Nijemaca, drugi put od partizana, pa i od nekih Ustaša, kojima nije išlo u glavu – zašto Maček uopće živi!

Moja sudbina bila je — Janka Pusta ! S tim je sve rečeno. Bio sam sretan da sam se našao tamo, i osjećam se sretnim i dandanas.

Ambijent na Janka Pusti je u smislu svrhe – za koju je bio stvoren. Vodja Janka Puste bio je Poglavnik dr. Ante Pavelić, vodja vojno-revolucionarne organizacije, koja se tada zvala ” USTAŠA ” – hrvatska revolucionarna organizacija (U.H.R.O.) Tu Maček nije imao nikakove uloge. To su bili revolucionarci, spremni na sve. To je bila oružana ruka pravaštva. Tu je duhovni vodja bio Otac Domovine, Ante Starševič. Tu čak ni Radić nije imao mjesta. Pa ipak…

Pa ipak…Ja sam sa sobom donio lik Mačeka. Za kratko vrijeme uvidio sam, da su ga nosili i drugi sa sobom. Kolektivna politička svijest hrvatskog naroda bila je iskristalizirana u Vladku Mačeku, i tu se nije mogao oteti dojmu, da je vodja hrvatskoga naroda dr. V. Maček, niti onaj, koji bi to htio, ali zapravo nitko to nije ni pokušao.

I predvodnici i obični Ustaše, i stari i mladi, i oni zagriženi Frankovci, kao i oni drugi manje politički angažirani – gledali su u Mačeka, kao u vodju hrvatskoga naroda.

Tako je ambijenat ostao i skoro do kraja, iako se je mijenjao prema samome držanju Mačeka, i prema tomu – dali je bio u zatvoru, na robiji ili proganjan, ili se govorilo da će, unatoč svega ipak u Beograd.

Hrvatska Gradjanska i Seljačka Zaštita

Pri svakoj uspomeni na dr. Vladka Mašeka uvijek mislim i na jedno Njegovo pozitivno djelo. On je stvaraoc Zaštite, koja je, pa makar i mimo Njegove volje izvršila svoju ulogu u rušenju bivše Jugoslavije, u razoružavanju Jugoslavenske Vojske i u proglašenju Hrvatske Države, u obrani Drine, u stvaranju Pohodnih Bojni Hrvatskog Domobranstava i kasnije u stvaranju USTAŠKIH PRIPREMNIH BOJNA.

Gornja fotografija prikazuje bojnika Knapa, pukovnika Batušića, dopukovnika Milana Pribanića, pukovnika Zvonku Kovačevića, pukovnika F.S. – a itd. Ti su ljudi stvarali Zaštitu, njom zapovjedali i iz nje stvarali dio Hrvatske Vojske. Većina je tih ljudi dala život za Hrvatsku, a dopukovnik Pribanić. Pribanić je nakon rata i kao pripadnik Hrvatskog Narodnog Odpora dobrovljno išao u borbu i skupa sa puk. Kavranom i drugovima bio streljan.

Mi ne zagovaramo stvaranje partijskih vojska i baš zato treba odati počast svima onima, koji su se znali uzdići iznad stranačarstva i služiti Hrvatsku kroz njenu Vojsku kao borci. I zato dr. Vladko Maček ima zasluga. I sam je bio satnik starog Hrvatskog Domobranstva. O tome ćemo još posebno pisati na temelju razgovora sa dr. Mačekom za vrijeme njegove internacije.

Republika na Janka Pusti

Pripadnici Janka Puste bili su jedna grupa revolucionaraca, koji su bili, makar u jednoj stranoj zemlji kao što je bila Madjarska, prosjek našeg čovjeka iz domovine. Bilo je katolika i muslimana, bilo je Dalmatinaca, Hercegovaca, Slavonaca, Zagoraca, iz svih hrvatskih pokrajina, bilo je seljaka i gradjana, bilo je radnika i intelektualaca, pa je bilo i predstavnika skoro svih strujanja, koji su i u Hrvatskoj dolazili do izražaja. Pa je logično, da smo imali svoje "frankovce" i svoje "haesesovce". Iako su izvanredne prilike dovele sve te ljude u ustaški logor Janka Pustu, ipak je to društvo, ta skupina ljudi imala u sebi sve normalne karakteristike.

Lako je ustanoviti iz hrvatskog tiska onoga doba, da je cijeli hrvatski narod, a sa njim i emigracija, i unutar iste skupina Janka Puste, smatrala dr. V. Mačeka vodjom hrvatskoga naroda. I sami ustaški tisak – "Ustaša", "Grič", "Hrvatski Domobran", "N.D.H", itd. – općenito je u svojim vijestima, uvodnicima i političkim komentarima govorio u tom duhu, nadodavajući uvijek, da je Poglavnik vodja U. H. R. O. t. j. USTAŠA, hrvatske revolucionarne organizacije. Tu je formu Janka Pusta prihvatila, i to je razdoblje osobno za mene, a vjerujem i za veliku većinu ustaških boraca, pa i čitavog hrvatskog naroda – bilo najsretnije doba. Tada smo imali apsolutni hrvatski mir medju nama, i velika većina nas je vjerovala, da će Maček i Pavelić razdjeliti uloge i skupno povesti borbu za oslobodjenje Hrvatske.

I ne sam to, nego smo vidili i konkretne forme. Hrvatska je trebala biti Republika. Predsjednik Republike, naravna stvar, treba biti dr. V. Maček, a Poglavnik će zauzeti mjesto predsjednika vlade, kao stvaratelj onih vojno – revolucionarnih snaga, koje imaju zadatak najprije srušiti Jugoslaviju, a kasnije braniti Hrvatsku. Dapače, svi smo spominjali i one poznate stare hrvatske zapovjednike, kao što su bili ustaški krilnik Stevo Dujić, zatim u domovini pukovnik S. Kvaternik, te čitavi niz visokih hrvatskih časnika, kao onih u emigraciji: pukovnik Perčević, bojnik Balenović, satnik Metzger, bojnik Jesenski, satnik Lahovski i mnogi drugi. Svi smo vjerovali, da će nova Hrvatska s tim ljudima dobiti nove

zapovjednike. Mi smo naime imali sasma konkretne poglede na hrvatske probleme, i na način – kako smo htjeli doći do hrvatske države.

A onda, rekli bi, došla je nova vrsta politike, koja nam je zadala dosta jada, koja je skoro uništila i Janka Pustu, i koja je kasnije uništila i HRVATSKU DRŽAVU. Radi se o – stranačkoj politici, o stranačarstvu, o izživljavanju na bazi užih stranačkih programa, u slavljenju ljudi i programa stranke iznad i izvan one politike, kako smo ju mi tada zamišljali. Mi smo bili za HRVATSKU POLITIKU, NARODNU I NACIONALNU, DRŽAVOTVORNU, OSLOBODILAČKU. Za većinu nas bio je to veliki udarac. Ta i takova politika na stranačarskoj bazi dovela je do izdajstva, teških gubitaka, do krvi medju nama i skoro do rasula. Takova je politika omogućila dolazak i infiltraciju komunističkih agenata na Janka Pustu, a prouzročila i izdajstvo Štefa Petrovića, i bijeg i tragediju Andrije Gredičeka, i smrt istoga i drugih. Govorim o tim problemima, koji su do sada bili nepoznati, po prvi puta, ne zato, da otkrivam tajne nego da borci vide kuda je sve odvela stranačka politika čak i prekaljene i poznate borce Janka Puste. Ujedno se jasno pokazuje na ono što se je kasnije dogadjalo za vrijeme naše države, na kasnija izdajstva u redovima HOS-a (Hrvatsko Domobranstvo), kao i na suradnju jednog dijela HSS-a sa srbokomunistima.

Ne bih znao reći točne podatke, imena, dan i mjesta, odnosno gdje, kako i kada je počela izdaja. Ali sam doživio dan, možda jedan od najnesretnijih u nekoliko decenija borbe za Hrvatsku, kada smo imali prve bjegunce, prva sudjenja radi izdaje, prve izdaje vlastite braće, prvu sabotažu medju nama, pokušaje ubijstva medju nama, i kako ne, – prvu krv medju nama. Život u jednom emigrantskom logoru, gdje su se spremali vojno-revolucionarni odredi i organizirale ilegalne i konspirativne akcije, imao je svoje zakone. Oni su neumoljivi, i ni mi nismo mogli biti izvan tih zakona. U blizini jugoslavenske granice dan i noć smo morali bditi nad golim životima. Jugoslavija je slala agente, špijune, teroriste. Četnici su tada čuvali granicu nad većim dijelom madjarsko-hrvatske granice. Najprije se pucalo, a onda vikalo: stoj! Mi smo bili djelatni. Ali je isto tako veliki neprijatelj bila i vlastita Madjarska država. Ona nas je zapravo internirala na Janka Pusti. Tu smo obradjivali imanje. Radili. Trebalo je

jesti, plaćati kiruju, oblačiti se, financirati borbu. A oružnici i agenti su nadzirali. Trebalo je izigrati njihov nadzor, da bi mogli vršiti ilegalne prelaze u Jugoslaviju, prebacivati ljude, oružje, itd.

Trebalo je nadljudskim naporima izdržati bez micanja na jednom mjestu, nekada do glave u vodi, ili mjestima punih komaraca, da bi imali jasnu sliku o kretanju oružničkih, graničarskih i vojničkih jedinica s jedne i druge strane, a onda provlačiti se izmedju njih, prelaziti, vraćati se, dobivati vijesti i poštu, prihvaćati ljude i slati nove natrag u domovinu na zadatke. Madjari su odvodili i zatvarali uhićene, plijenili materijal, a Srbi su ubijali, sudili i tako dalje. Naš je Edo Premec bio sudjen na 15 god. robije u Madjarskoj, jer je vlast imala dokaza, da je isti predao našim željezničarima jednu paklenu mašinu. I da je odao ostale, što nije, svi bi bili sudjeni. I kraj toga smo se vježbali, učili, spremali, vršili danje i noćne vježbe.

I sada – izdaja medju nama, svadje, intrige, sabotaže, bjegstva i sudjenja! Mi smo sa najpovjerljivijim ljudima već bili iznajmili jedno drugo imanje: BAZA PUSTU, s druge strane Kanjiže, i prije samog Marselja smjestili se u Velikoj Kanjiži, gdje smo nastojali urediti jednu mehaničku radionicu iz više razloga: radi akcija, koje smo mislili poduzeti, radi sveopće navale na Janka Pustu. Tjerali su nas Madjarski oružnici, srbijanski četnici, novinari okolnih i prema Madjarskoj i nama neprijateljski raspoloženih država. I sada smo imali neprijatelja medju nama: imali smo i srbijanske agente i komunističke konspirativce. Oni su medju nas stigli kanalima HSS-a. Nastala je "čistka", a ta je dovela skoro do rasula. JANKA PUSTA NIJE BILA ONA, koju smo donijeli u svom idealizmu iz domovine. Podijelili smo se svi. Rekao bih svak sa svakim. Ali uglavnom podijelili smo se na USTAŠE, a zvali su nas "Frankovci" i na MAČEKOVCE, koje smo mi posprdno zvali "ŠKRLAKI", valjda radi šešira (škrlaka), koje su nosili Zaštitari, ili valjda u Zagorju, odakle su nam uglavnom stigli – učenici Pavleka Miškine.

Mi USTAŠE htjeli smo pod svaku cijenu izdržati, boriti se, ginuti, i stići na Drinu i Markov Trg. Naš je nedvojbeni i jedini vodja bio Poglavnik.

Oni DRUGI htjeli su tražiti od Beograda AMNESTIJU. Propovjedali su, da treba pobjeći sa Janka Puste, otići u Hrvatsku, u šume, i od tamo tražiti – amnestiju. To je bio — politički program grupe HSS – a na JANKA PUSTI i oni su ga vjerno sprovodili. Šef je bio oblasni zastupnik Petar Cvok, a izvršitelji braća Pasaričeki, Micek, Grediček, Feliks, Štef Petrović, itd.

Najprije su odbili da drže stražu. Nisu išli na rad. Izgovarali su se, da su bolesni, umorni, stari, itd. Uništavali su stegu, rugali se iz nastojanja, vježba, načela, akcija i DRŽAVE. Oni neće države. Oni hoće — svoju REPUBLIKU.

Ta je REPUBLIKA bila rak rana JANKA PUSTE i da nije bilo MARSELJA, ta bi rak rana bila uništila ne samo samu Pustu, nego i njen DUH. Taj duh su spasili Marseljci: Rajić, Pospišil, Kralj, a tom su duhu dali kasnije svoj konačni pečat generali Francetić, Moškov, Perčević, Balenović, Metzger i mnogo drugih manjih i većih, poznatijih ili nepoznatijih, ali uvijek slavnih zapovjednika kasnijih Hrvatskih Oružanih Snaga.

Oni DRUGI, tj. Republika, postali su dijelom plijen i žrtva komunista, jer se je REPUBLIKA JANKA PUSTE utopila u anarhiji, izdajstvu, krvi i sramu.

"Republika" i u njoj izdajnici Hrvatske

Kada se nebi radilo o tome, da smo mi hrvatski vojnici, kao dio hrvatskog naroda pod oružjem, za vrijeme prošlog rata prolili potoke svoje i tudje krvi – za obstanak hrvatske Države – da radi politike i političkih razloga izgubimo rat nakon tisuću dobivenih bitaka, onda epizoda sa Janka Puste nebi imala neku posebnu važnost a niti bi mi, šaka preživjelih iz tih logora, imali pravo čeprkati po kostima palih drugova. Možda bi i za nas, koji smo igrali neku ulogu u tim logorima, bilo ljepše i možda elegantnije, da predjemo u povijest kao dio sveopće hrvatske legende, skupa sa svom mistikom, koja je za naš rad i djelovanje dosada postojala.

Ali…Ali mi smo hrvatsku Državu izgubili ne na oružju – nego za zelenim stolom. Na tom zelenom stolu nije bilo hrvatskih argumenata. Kako naivno nekad izgleda, kada neki naši vele, da smo bili – *antemurale christianitatis* – ili, kako smo imali svoj Sabor, svoju demokraciju, dok su divlji veprovi rovali po onim mjestima, gdje se danas ponosno dižu zgrade, simboli demokracije i civilizacije Zapada.

Stvarne političke argumente, koji bi nešto vrijedili na tom zelenom stolu, mogli su donijeti samo naši političari. Medjutim, stranački razdor i stranačarska politika, osobni prestiži i razne ideologije doveli su do toga, da su hrvatski političari postigli zavidne uspjehe jedino u formiranju novih rovova i bunkera – na kojima smo se tukli mi Hrvati za tudje interese i tudje državne koncepcije.

Mi ne bi bili ozbiljni ljudi, kada bi zaboravili, da su prvu Jugoslaviju pravili medju inim i mnogi sljedbenici Oca Domovine, dr. Ante Starčevića. Dapače, moglo bi se reći, da su "Milinovci" (po dr. Mili Starčeviću) zapravo bili kontinuitet nekada Pravaške Stranke, koja se utopila u jugoslavenskoj sramoti, a tek je jedan manji dio t. zv. "Frankovci" bio za hrvatsku Državu. Trebao sam doći u Peštu i raditi u poduzeću dr. Ive Franka, sina pok. Josipa Franka, vodje, "frankovačkog" dijela Stranke Prava, koji mi je znao o tome satima govoriti. Nisam bio u dobi, kada se mnogo razmišlja o politici, ali, mogao sam mnogo toga saznati iz usta stvarnog vodje one emigracuje, koja je 1918. donekle spasila ugled Stranke Prava i ime Oca Domovine. Sve ovo pišem ne zato,

da bih se natjecao sa drugima, koji su u to doba živili i sve to napisali, nego zato, da se ne bi reklo kako lupam po H.S.S. – i, zato, jer im nisam nikada bio sljedbenik i da zato nisam u ocjeni nepristran. Htio sam reći, da je Stranka Prava imala svoju crnu legendu, kao što su imale i kasnije Trumbićeva Hrv. Federalna Stranka, i one katoličke i muslimanske klerikalne organizacije.

I ne radi se samo o tome, da bi nekako ublažili onaj dio krivnje, koji spada i na nas hrvatske vojnike, i posebno na vrhove časničkog kadra t.j. generalski zbor, koji je – hoćeš nećeš – naravni predstavnik htijenja Hrvatskih Oružanih Snaga. Radi se o tome, da treba gledati na budućnost, a ta budućnost nije ni u Stranci Prava ni u njenom političkom kontinuitetu t.j. u Ustaškom Pokretu, ta budućnost nije u katoličkim ni u muslimanskim vjerskim strankama, kao ni u raznim pokrajinskim, lokalnim i profesionalnim grupacijama. I sve to velim zato, da mogu podvući da ta budućnost nije ni u H.S.S. – i, ni u Radićevoj ideologiji.

A, velimo, ako jest i u tim snagama budućnost, onda je ta budućnost u jednoj poštenoj i borbenoj hrvatskoj demokraciji, u hrvatskom starodrevnom Saboru, gdje će se ta stranačka igra izvoditi onako, kako se to danas odvija na jedan ozbiljan način u mnogim, posebno u anglosaskim zemljama, gdje se Laburisti i Konzervativci ili Republikanci i Demokrate smjenjuju na vlasti, a da ta smjena ne dovodi do alternative: jedni na vlast, drugi pod ledinu, u logor, u emigraciju, ili u šumu! Ta smjena vlasti mora uvijek biti u okviru striktne državotvornosti, a ne u paktiranju sa tudjinom preko granica, protiv brata, koji je uspio dobiti povjerenje naroda na slobodnim izborima.

Zato je nekada i sreća prvoboraca i revolucionaraca na Janka Pusti bila neizmjerna, jer su postojali svi preduvjeti, da se u času odlučnog hvatanja u koštac sa srbijanskim okupatorom svi Hrvati nadjemo u istom rovu naprama Beogradu.

Razdor je medju nama dobio najjasniju sliku, barem u mojim očima, kada je jedne nedjelje poslijepodne naš madjarski susjed i prijatelj dojavio jednu za njega i za nas poraznu činjenicu. Radilo se o sljedećem: nedjeljom su oni, koji su željeli, mogli na diskretan način ići u susjedno selo Beleznu,

na sv. Misu. Tako su ove nedjelje nekolicina dobili za to dozvolu, a drugi su to učinili bez dozvole, i našli se u jednoj od poljskih kuća, gdje se je ilegalno točilo piće. Spomenuti Madjar, dobronamjerni prijatelj i suradnik obavijestio nas je, da jedna grupa Jankopustaša, potpuno pijani, prave izgrede i ugrožavaju i tako delikatno naše stanje u revolucionarnom logoru, u neposrednoj blizini granice. Vrijedno je zabilježiti, da je dobri oružnički vodnik M. izgubio svoju službu, jer je sami izgred prešutio pred svojim predpostavljenim.

Nekoliko nas je trčeći požurilo tamo, gdje smo našli "Republiku", i nekoliko od njih, koji su se dali zavesti, a da nisu imali pojma ni o čemu ili nisu imali kapaciteta prosuditi dogadjaje. Prvo što smo čuli bila je pjesma, koja na prvi pogled nije imala ništa naročita, ali kada smo je ponovno čuli, onda je sve bilo jasno. Mi smo pjevali sve hrvatske davorije i rodoljubne pjesme, većinom preinačene i u našem vojno – revolucionarnom ustaškom duhu. Tako se dogodilo i sa onom poznatom: *"za čast i slobodu, hrvatskome rodu…"*

Naši "Republikanci" su je pjevali ovako: *"Za dom i slobodu, a ne za gospodu, život ćemo dati"*.

To je bio jedan novi dogadjaj, ali se je kasnije ponovio više puta. Dok smo jedni krampali po danu, da možemo živjeti, čuvali straže, da možemo preživjeti, učili se teoretski i praktički u baratanju oružja, vršili konspirativne akcije, da možemo Hrvatsku osloboditi – dotle je naša "Republika" činila sve suprotno. Njima je ljeti bilo prevruće, a zimi prehladno, po danu su bili bolesni, a po noći se bojali ići na stražu, jer da su četnici u blizini.

Valjda najdrastičnija je razlika bila, kada smo nakon naporna rada i još napornije noćne vježbe – veselo umarširali na Janka Pustu s pjesmom "Za čast i slobodu" – a našli našu "Republiku", skoro u cijelosti, kako piju vino "noha" ("direktor"), i pjevaju "Za dom i slobodu, a ne za gospodu…" .

Pitali smo se: koja je to gospoda? Nas Ustaša bilo je svega i svačega, pa se je jedva moglo nas dijeliti po nekakvim socijalnim skalama. Vodje su s jedne i s druge strane , manje ili više, bili svi advokati. Pitali smo se: po čemu je seljački i radnički sin dr. Ante Pavelić "gospodin", a po čemu je

“seljak”, recimo, advokat dr. V. Maček ili dr. Z. Šol, te mnogi drugi, koji možda sela ni vidjeli nisu, osim u izbornoj kampanji. To je bilo normalno rezoniranje ne sam nas najmladjih, nego i svih drugih.

Stvar nije ostala pri tome. Ovi redci nisu ni neka moja biografija, ni povijest Janka Puste, nego samo par riječi prigodom smrti dr. V. Mačeka, kojima opisujem moje uspomene i mišljenje onoga doba, pa zato i iznosim samo neke stvari.

Osobno sam bio osvjedočen, da će doći do izdajstva, i prema tome bio sam medju onima, koji smo od naših starijih tražili, da se napravi reda, da se uvede potpuna ustaška pravda, te da eventualno eliminira sve ono, što je dijelilo jankapustaše. Ali u isto vrijeme, prema dolje, tražili smo stegu, vjernost idealima i konitnuitet borbe. A kada nismo našli dostatno razumijevanja ni kod naših starješina ni kod sudrugova, onda smo se, kao pravi revolucionarci, odlučili poduzeti mjere, i onda smo proveli ono, što se u modernoj terminologiji zove “čistka”, i prema dolje i prema gore.

Tako je nestalo i "gospode" i "Republike".

Ali Štef Petrović je znao za mnoge veze, kao što je znala i Jelka Pogorelec. Oni su izdali ne samo jankapustaše, već su izdali sve, što su znali. Tako je pala jaka ustaška organizacija u Podravini, a preko nje dijelom i u Slavoniji, i u Zagrebu. Stradala je jedna čitava obavještajna i dojavna veza, bili smo kompromitirani pred svijetom i stvar je imala pred samim madjarskim vlastima velike neugodnosti.

Tako je naša "Republika" u borbi za "ne – gospodu" poslužila Beogradu i velikosrbskoj misli. Posebno je tragičan slučaj mladog borca Andrije Gredičeka. On je izvršio nekoliko ustaških zadataka, bio apsolutno povjerljiv, jako bistar i neograničeno hrabar. Dapače, skupa sa kasnijim stožernikom, mladim seljakom Pizetom, pripadao je grupi "bombari". Karakteristika te grupe "bombari" bila je, da smo nas trojica t.j. Grediček, Pizeta i ja bili svi mladi, velike glave, maleni i dobro razvijeni. Iz osobnog prijateljstva nastala je jedna akciona grupa, i Grediček je, kao jedan od glavnih iz grupe, vjerno sprovodio ne samo zadatke protiv Beograda i hrvatskih izdajnika, nego i protiv same "Republike", u kojoj je sjedio i bivši njegov politički šef iz Hrvatske, Cvok. On je bio otpušten, i nije bio ono što su bili Petrović i Jelka. Ali otrov je već bio u njegovoj krvi, on nije imao snage ni da iznevjeri svoju ustašku prisegu, a ni da djeluje protiv onih, koji su mu bili sudrugovi u borbenoj skupini u Hrvatskoj, i koji su izdali otvorenu parolu – da treba uteći sa Janka Puste, pobjeći u šumu u Hrvatskoj, a onda iz šume i preko stranačkog vodstva H.S.S-e moliti od Beograda AMNESTIJU! Eto, na što je spala nekada djelatna i revolucionarna grupa haesesovaca, koji su bili prišli u ustaški pokret. U medjuvremenu, naravno, saznali smo istinu. Ta je grupa dobivala upute i ponešto novaca od organizacije H.S.S.-e iz Kanade, i to, ako se ne varam, iz Winnipeg-a.

Nisam u stanju pisati o onom, što se dogodilo unutar H.S.S.-e, ali mi smo tada na Janka Pusti znali ono, što su nam govorili pukovnik Perčević i drugi, koji su dolazili iz Beča. Posebno je puk. Perčević uvijek ponavljao, da bi dr. Juraj Krnjević bio sklon suradnji sa Ustašama, te da je do te

suradnje i došlo. Posljedica toga je bila, da su i ugroženi haesesovci, koji su počinili borbena djela, došli na Janka Pustu.

Ali, uvijek taj prokleti "ali": ni na našoj strani nije sve bilo kako je trebalo biti, i bilo je zadrtih "frankovaca", koji nisu htjeli čuti o ljudima iz H.S.S.-e. S druge strane kako smo to vidjeli za vrijeme rata i kako to vidimo danas – Hrvatska Seljačka Stranka je imala i svoje lijevo krilo i u njemu čiste članove komunističke partije, kao što su bili Gaži, Miškina i mnogi drugi, za koje se je već ustanovilo iz samih komunističkih izvora, da su bili redoviti članovi crvene partije. Mi smo za njih, već tada, bili fašisti, imperijalisti, nacisti, crno-žuti, klerikalci itd. Neće biti teško pogoditi, da se je i komunistička partija uvukla kroz te lijeve, srednje i desne kanale H.S.S.-e – do Janka Puste, pa je na kraju bio uhićen u blizini Pankapuste, u Murakeresture, jedan Madjar obućar, šef onoga okruga komunističke partije, a na Janka Pusti bio je uhićen stvarni intrigant i gospodar "Republike", jedan metalurgijski radnik iz Broda, katolik i Hrvat, koji je imao svoje ustaško ime "Avan", dok se je njegovo pravo ime kasnije ustanovilo i kojega se ovoga časa ne sjećam.

Čast te "Republike" oprao je "bumbar" Grediček. U krizi uvjerenja i savjesti, on je tražio da bude otpušten sa Janka Puste. Ja sam osobno svojim životom jamčio, da on nikada neće izdati Janka Pustu, ni drugove, ni našu Hrvatsku. Položio je svoje oružje i otišao sa Janka Puste pognute glave i sa suzama u očima. Medjutim, nitko od nas nije mogao predvidjeti tragediju, koja će se odigrati s tim mladim, borbenim i zdravim seljačkim sinom iz puntarskog Zagorja. Nije mogao nas sljiediti u borbi protiv onih, koji su mu bili drugovi nekada, a nije mogao ni s njima prignuti šiju i tražiti od Beograda amnestiju. Izabrao je treći put. Pošao je preko Rumunjske, u pravcu Rusije. Bio je uhićen i predan Beogradu. Sud za zaštitu države u Beogradu osudio ga je na smrt radi izvršenih borbenih ustaških djela. Nu zna se sigurno od onih, koji su s njim bili u zatvoru, da je neposredno prije vješanja, i kao zadnji svoj pozdrav svijetu, koji on nije razumio, ili koji njega nije razumio, oprostio se uz neustrašivi poklik: Živila Hrvatska Država!

Jankapustaški "kompleks Maček"

Kada su odjeknuli hitci u Marseille-u bila je pokopana ne samo figura kralja – krvnika, nego i čitava jedna tvorevina. Svi smo bili uvjereni, da je jednom zauvijek pokomana i svaka politika s Beogradom.

Janka Pusta je bila napuštena i još prije Marseille-a. Pritisak je dolazio sa svih strana, a izdajstva i bjegstva pripadnika HSS-a uzdrmali su bili moral i dijela onih jankapustaša, koji nisu bili pripadnici HSS-a, a nisu učestovali u bjegstvima ili konspiracijama protiv vodstva.

Tako je, na primjer, Feliks, dobri zagrebački bravar, iz pravačke radničke omladine, zatražio da ga se otpusti. Nije imao vjere, pa nije mogao više izdržati.

Dobri naš Mato, jedan Dalmatinac sa otoka, prokušani stari borac, nije mogao izdržati naš ritam: po noći raditi na granici, ujutro putovati, po danu na pustari raditi i navečer na straže ići. Nije htio ni izostati, jer je bio medju prvima i najboljima. Kada su zatajili živci jednog oblačnog jutra – nakon što smo cijelu noć bili kod Gotalova u zasjedi – uzeo je pištolj i ispalio si hitac u sljepoočinicu.

Dobri nas Koprek, koji je došao iz Brazilije, a bio je pripadnik grupe satnika Seletkovića i prof. Crvića iz Djakova – bio je osudjen na smrt od Beograda. Od batina, koje su mu u svoje vrijeme dali, pobjegao je na sreću. Kada je saznao, da su i opet neki bježali – uhvatio se samo za srce i ostao kao kamen. Ljudi su rekli: ubio ga Maček! On, koji je bio pacifista i koji je uvijek propovijedao mir medju ljudima, eto, "ubio" je jednog od svojih najodanijih ljudi iz Slavonije, a da ni sam za to nije znao.

Takove su sudbine političkih ljudi. Oni pripadaju svome narodu, u njemu su uvijek prisutni, uz njega su vezani i s njim dijele sudbinu, pa to oni htjeli ili ne. Mogli bi nabrajati tako mnogo slučajeva, medjutim, nije mi cilj pisati povijest Janka Puste. Htio sam istaknuti osobu dr. Mačeka u vezi dogadjanja medju nama emigrantima u najborbenijem ustaškom logoru, na Janka Pusti.

Mnogo je emigranata prošlo kroz Janka Pustu. Mnogo je dogadjaja vezano uz živote Janka Puste. Budući sam počeo na njoj kao dijete i svršio kao

zapovjednik Janka Puste, s tužnom ulogom, da ju likvidiram, poznavao sam sve njene pripadnike. Za vrijeme dugih noći u zasjedama i na osmatračnicama na našim mjestima, na granici, s ciljem da ne zaspem vršio sam praktiku analize ljudi i dogadjaja. Bilo je ljudi, koji su u takovim okolnostima – brojili od jedan pa dokle su stigli; drugi su namjerno ostavljali dio tijela izložen komarcima, da ga ujedaju, kako bi izbjegli opasan san. Jedan je od njih, ne sjećam se više koji, svojim vlastitim noktima štipao svoje meso i bolovi ga držali budnim na straži. Ja sam razmišljao. Počam od djetinstva, svega što sam se sjetio, roditeljskog doma, braće, sestara, susjeda, itd, a kao patriot razmišljao sam i o ljudima, koji su u duhu uvijek bili medju nama, a da to ni sami nisu znali. Jedna izjava ili jedan akt dr. Mačeka imali su svoga učinka i na ljudima Janka Puste. Tomu je doprinijela i činjenica da i "oni drugi" nisu bili na visini. Tako, na primjer, sam Perečec i njegovi ljubavni problemi i pustolovine – ubijali su moral, a to je još više djelovalo na ljude, pa su tražili uzore. Istina, mit Poglavnika bio je apsolutan, ali nije bio kompletan. Sa strane onih, koji su vodili našu, ustašku propagandu, počinjena je jedna politička, taktička i psihološka pogriješka. Nama je dr. Maček bio predstavljen kao vodja naroda, a Poglavnik tek kao revolucionarni vodja. Patrijarhalni i jednostavni izgled dr. Mačeka – stvorili su mu medju nama jedan neizbrisivi lik. Neograničena odanost Mačeku dolazila je do izražaja posebno kod ljudi iz Zagorja i Podravine. Maček je za njih bio nasljednik Matije Gubca, borca za seljačka prava. Smrt Stjepana Radića, seljačkog vodje, dala je Mačeku neki kontinuitet Gubčeva mitosa, pa kada bi ga Srbi još k tome progonili i osudjivali – davali su mu kategoriju martira. Ta mi smo tek emigranti, a hrvatski je narod ostao sa dr. Mačekom, pa makar i u tamnici, a Poglavnik, iako osudjen na smrt, medju nama je i na slobodi.

Likvidirajući Janka Pustu, kao njen zadnji zapovjednik, nastojao sam u sebi likvidirati i Mačekov kompleks. Udaljili smo iz naših redova na jedan, drugi ili treći način sve one, koji su bili borbom i vremenom slomljeni. Stavili smo u pričuvu i u privatni život sve one, za koje smo predmnijevali, da neće izdržati dugih napora bez redovnog gradjanskog i obiteljskog života. Preselili smo na Baza Pustu, jedno novo sabirno mjesto, samo najpovjerljivije ljude, i koji nisu bili za akciju. Desetak

najizabranijih odveli smo u grad Nadjkanjižu, koju lijep broj tamošnjeg naroda na starom hrvatskom jeziku zove Velika Kanjiža.

U ulici Horty Miklosa br. 23 iznajmili smo jednu kućicu i u dvorištu iste jednu mehaničku radionicu. Htjeli smo se kamuflirati kao zadnje naše borbeno uporište u Madjarskoj i u Području br. 1 uopće; iza radionice i dvorišta bile su bašte, vrtovi i voćnjaci. Računali smo na eventualnu potrebu bježanja i sakrivanja onih ljudi, koji nisu bili na službenom popisu. Budući je u Madjarskoj svaki predsjednik vlasti bio u prvom redu neprijatelj svake Jugoslavije – mogli smo uvijek računati, da će tako poneki od njih znati uvijek izvršiti pretres na način, da nam dadne vremena, da sakrijemo što je za sakriti, a predstaviti vlastima ono, što je u tu svrhu bilo pripremljeno.

Uz redoviti bravarski posao instalirali smo bili fabriku za pravljenje ručnih bomba i paklenih mašina.

U to doba riješili smo se bili balasta ne samo onih, koji su svoje ustaško djelovanje uvjeravali s riječima i činima dr. Mačeka, nego smo odstranili balast s naše strane. Gustav Perečec je bio zagriženi stranačar i prije interesa hrvatskog naroda i njegove oslobodilačke borbe – on je stavio interes jedne političke stranke, kojoj je pripadao – a to je bila Stranka Prava. Zatim je iznad interesa te stranke stavio svoju osobu i svoje osobne interese, pa i svoje osobne – ćeifove.

Kada smo bili instalirani u novoj "špilji", kako smo novo mjesto zvali medju sobom konspirativno, imali smo već i novog, dostojnog zapovjednika Područja i osobnog izaslanika Poglavnika. To je bio satnik Vjekoslav Servatzsy, zvani "Bego". On je tada indoktrinirao preživjele borce sasma u duhu ustaško – vojno – revolucionarnom. Mi već tada nismo imali kompleks Mačeka, ali nismo bili ni "frankovci". Mi smo tada bili samo i jedino Ustaše, t.j. hrvatski vojnici u službi samo i jedino oslobodjenja Hrvatske Države. Vodja nam je bio jedan jedini, a to je bio Poglavnik. Zadnja lekcija Servatzsy – a trebala bi ući u anatologiju povijesti hrvatske borbe.

Riječi i odluke dr. Mačeka nisu više imale efekta na ostatak jankapustaša.

Malo prije Marseille-a- "Bego" je uz pomoć osobnih prijatelja Madjara uspio u Italiju prebaciti još jedno desetak Ustaša, koji su bili označeni kao neupotrebljivi za ono, što smo očekivali. Stigao je Miliša (kasniji puk. Bzik) i donio upute, papire i znak za – novo doba!

Pospišil, Kralj i Rajić otišli su na jednu stranu, a Laszlo (Francetić) i Maks otišli su na drugu stranu, a treći na treću. Malo je Ustaša bilo, koji se ne bi osjećali počešćenima, da izvrše osudu hrvatskoga naroda nad kraljem – krvnikom.

Po ulicama Nadjkanjiže, Pešte i ostalih madjarskih gradova ljudi i žene su se grlili i ljubili, cigani su svirali u birtijama ili prateći vesele Madjare, a šampanjac je tekao: klicalo se Marseille-u!

Odgovorni državnici Madjarske spavali su u svojim uredima, napola vojnički napola civilni hrlili su na granice Madjarske, i svatko je očekivao, da će snage Male Antante, t.j. Češke, Rumunjske i Jugoslavije – udariti na Madjarsku.

Servatzsy je još jednom došao iz Italije i, da ironija bude veća, sa falcificiranim jugoslavenskim pasošom! Odveo je pripadnike "druge" i "treće grupe", a ja sam dobio nalog, da preuzmem vodstvo nad ljudima, koji su ostali u Madjarskoj, razbacani po cijelom području i stavljeni u pričuvu.

Dobio sam nalog, da u selu Ocsi kraj Pešte formiram jednu malu grupu od obitelji Tomas – Herceg i nekoliko starijih i neznatnijih Ustaša, koji će biti internirani. Madjarske vlasti su nam postavili ultimatum da, ili moramo sami stvoriti jednu koloniju, koju oni mogu kontrolirati, ili ćemo biti izvrgnuti hajki predstavnika okolnih država.

Ja sam preko jedne djevojke Madjarice, iz obitelji hrvatskog porijekla, koji su s nama tajno suradjivali – na njihovu imanju sakrio dio pismohrane i sve naše oružje, osim nešto pištolja i bomba, koje smo na drugom mjestu sakrili, da bude pri ruci. Sa dokumentima jednog člana te obitelji kamuflirao sam se kao Madjar i namjestio se u Pešti na jednoj novogradnji, kao zidarski pomoćnik.

Tako je svršila, za mene i vjerujem za sve nas, epoha dr. Vladka Mačeka, a čvrstom nogom i odlučnim planovima – njegovo je mjesto zauzeo mladi vodja hrvatskoga naroda – dr. Ante Pavelić. Tada sam se riješio i – kompleksa Maček.

U borbi protiv Beograda

U najsudbonosnije doba politike, i nakon smrti dr. V. Mačeka, došao je na čelo HSS-e dr. JURAJ KRNJEVIĆ, bivši glavni tajnik. Ovom zgodom ističemo tri činjenice:

Prvo, da se mi hrvatski vojnici, pripadnici ODPORA, veselimo novom i odlučnom smjeru, kojega je *dr. J. Krnjević* zauzeo u pogledu HRVATSKE DRŽAVE. On je zadnjih desetak godina dosljedno i otvoreno zastupao taj novi smjer HSS-e, u kojem se *isključuje svaka Jugoslavija* i svaka politika s Beogradom, a zastupa se ideja HRVATSKE DRŽAVE *sa granicom na* DRINI. U času preuzimanja predsjedničkog mjesta on je taj stav i potvrdio, pa mu svi Hrvati odaju priznanje i iskazuju poštovanje.

Drugo, pred nama je 158 izrezaka iz najraznoraznijih *velikosrbskih i srbokomunističkih* novina, kako iz nesretne Jugoslavije, tako iz slobodnog svijeta, a u kojim izrezcima se na najbesramniji i najogovaniji način *napada osoba dr. J. Krnjevića,* baš radi toga njegovog jasnog i odlučnog stava *protiv svake Jugoslavije*, a za demokratsku *Hrvatsku*. Kada nebi imali drugih razloga, a imamo ih, bilo bi dostatno da svaki hrvatski vojnik svijesni pripadnik ODPORA pozdravi dr. J. Krnjevića i zaželi mu uspjeh u plementiom natjecanju na državotvornom polju.

Treće, mi hrvatski *vojnici*, pripadnici ODPORA, stajali smo, stojimo i stajt ćemo na stanovištu apsolutne potrebe *demokratiziranja hrvatskog političkog života*, a medju pripadnicima ODPORA, te starim i novim hrvatskim vojnicima, ima lijep broj pristaša HSS-e, kao što ima i svih drugih ideologija i programa. Nova hrvatska vojska ne smije kao kolektiv imati obilježje nijedne hrvatske političke stranke, ali će pripadnici hrvatske vojske u budućnosti moći, kao slobodni gradjani, biti pripadnici svake hrvatske državotvorne političke stranke. Njihova funkcija u gradjanskom i političkom životu je posebna stvar, a njihova funkcija hrvatskih vojnika je uzvišena služba *samo i jedino HRVATSKOJ DRŽAVI.*

Mi vjerujemo, da će pojava *dr. J. Krnjevića* unijeti novih nada na hrvatsko političko obzorje. Neće biti sgorega spomenuti, da je *dr. J. Krnjević* u svoje vrijeme pokušavao suradjivati sa *U.H.R.O.-m* (USTAŠKA HRVATSKA REVOLUCIONARNA ORGANIZACIJA), o čemu ćemo kasnije pisati.

Maček izmedju Janka Puste i Oplenca

Vele, kad je Mačeku bila saopćena vijest o atentatu na kralja krvnika, i dok se nije još znalo za njegovu smrt – a da je on rekao: ”Kakve smo sreće, još će ostati na životu !”.

Svi stariji, koji su u ono doba još znali što je značila Aleksandrova diktatura za hrvatski narod, znaju da je takvi i sličan osjećaj vladao sigurno medju 999 od tisuću Hrvata. Mladji pak znaju iz pričanja starijih, i neće biti teško vjerovati, da su tada svi Hrvati bez razlike, pa čak malobrojni i hrvatski komunisti, očekivali smrt kralja – krvnika, kao početak jedne nove epohe.

Hrvatska Seljačka Stranka još uvijek je bila najmoćnija politička organizacija hrvatskog naroda, iako je radikalni, državotvorni program Poglavnika bio okupio dobar dio omladine, mnogo gradjanstva uopće, te seljačtva u onim krajevima, gdje smo živijeli izmješano sa Srbima. Ne treba ni govoriti o tome, da je Sveučiliste bilo tako rekuć ustaško i da je dio časnika hrvatskog porijekla, iz djelatnog kadra jugoslavenske vojske počeo misliti na Poglavnika.

Rekli smo, da se je Poglavnik s aktom u Marseille-u predstavio već kao novi vodja, koji je – stupivši na povijesno tlo – diktirao svu kasniju hrvatsku politiku. Možda ni sam nije bio toga svijestan, ali je to bilo tako kod mnogih i svakako kod mene je to uvjerenje bilo sasma izgradjeno.

Pa ipak Maček je bio tu, bez obzira dali u zatvoru kod Srba ili u Kupincu i još je uvijek većina naroda gledala s povjerenjem u njega. On je s nekim stoičkim mirom gledao da vrag odnese Srbiju i diktaturu, i vjerovao je, da će ipak nekako doći do ”slobodne Hrvatske“. Ona naša mlada generacija nije više vjerovala u Mačeka ni u njegove metode, ali su ga naši očevi slijedili i on je još uvijek pred stranim svijetom vodja hrvatskog naroda. On je to povjerenje dobio na izborima, a njegovo tamnovanje davalo mu je pred očima naroda i pred stranim svijetom ulogu martira za hrvatsku slobodu.

Svatko mu je predbacivao, da je prekršio onu Radićevu: “Nikada više u Beograd!”, ali – dok smo mi mladja borbena generacija uzeli to kao jednu

definitivnu borbenu parolu, – većina je ipak vjerovala da "bu stari Maček nadmudril Vlahe". Beograd je gubio živce. Srbsko je držanje bilo isto ono kralja Aleksandra i Puniše Račića, i malo je bilo Hrvata, koji su bilo kome vjerovali u Beogradu.

Ali Maček je bio uvjeren, da će sa pasivnim odporom i kulturnim i gospodarskim razvitkom natjerati Srbe na popuštanje.

U tom i jest bila njegova tragedija, jer je za volju mira pristupio, kao član beogradske vlade, Trojnom Paktu, t.j. Njemcima, Italiji i Japanu, a kasnije je, kao predsjednik vlade generala Simovića, naredio mobilizaciju za to, da se brani Jugoslavija. Njegova nesigurna ruka dovela je u sumnju mnoge ljude, a za mene glavni izvor bila su dva Sertića.

Prvi je bio Tomica Sertić, glavnostožerni jugoslavenski časnik, zapovjednik jedne elitne gorske jedinice. On je prebjegao u Madjarsku poslije Marseille-a i pričao nam o stanju medju Hrvatima, koji su služili u jugoslavenskoj vojsci. On nam je dao jasnu sliku o Hrvatima časnicima iz njegove generacije, koji su trpili strahovita poniženja, posebno oni u Srbiji i Macedoniji, gdje su se većina morali dnevno ponižavati, da bi mogli ostati vojnici i da bi jednoga dana mogli biti korisni svojoj hrvatskoj vojsci i svojoj hrvatskoj domovini. Tadanji bojnik, Tomislav Sertić, bio je jako ozbiljan čovjek i bio je zaljubljen u svoje vojničko zvanje. Kada je jedan od starijih naših časnika, koji je služio u austro-ugarskoj vojsci, govorio u prilog Mačeka, koji da će ostvariti hrvatsku državu, bojnik Sertić, kasniji general i zapovjednik Ustaške Vojnice, dao mu je lekciju, koja je nama služila kao putokaz. On je vjerovao, da Maček nikada Hrvatske ostvariti neće, jer će ga beogradjani iskoristiti, istrošiti, odbaciti i kompromitirati pred njegovim vlastitim narodom. On nam je prvi put dao jasnu sliku o raspoloženju hrvatskog vojnika; onih, koji su služili svoj vojni rok ili onih, koji su bili djelatni časnici ili dočasnici. On nam je govorio o budućim hrvatskim generalima, koji će u dani čas pokrenuti hrvatske jedinice, koje se nalaze pod njihovim zapovjedništvima – protiv Beograda i svake Jugoslavije. On je zapravo kompletirao moj vidokrug u pogledu konkretnih koraka za oslobodjenje Hrvatske. Za nas vojnike oslobodjenje Hrvatske značilo je nešto konkretno.

To konkretno je bilo: borbom u ratu, ustanku ili revoluciji pokrenuti duhove, ljude i oružja protiv svakog Beograda, te stvaranje brane na Drini, Jadranu i drugim granicama – unutar kojih je trebalo organizirati hrvatsku DRŽAVU. Možda ove redke ne bih ni pisao kada ne bih danas vidio – iz razgovora sa mladjom generacijom – da i ta generacija misli isto tako.

Drugi Sertić bio je Mihovil, nekada odgovorni urednik "Narodnog Vala", t.j. lista, kojega su utemeljili Stjepan i Antun Radić. On je bio i urednik i revije, koja se je zvala, mislim "Evolucija" i čiji je zadatak bio zapravo više otupljivanje oštrice novog nacionalističkog smjera, nego li borba protiv Beograda. On je bio uvjereni HSS – ovac, ali se je teško razočarao i počeo djelovati u duhu REVOLUCIJE, a ne evolucije. Proveli smo mnogo dana u razgovorima o našim problemima i drago bih mi bilo, ako ovi redci dodju do njega, da se osjeti ponukanim napisati uspomene iz onoga doba.

On je bio zapravo, barem za mene osobno, vijesnik jedne nove orijentacije, gdje pripadnici HSS-a prilaze Ustaškom pokretu na jedan politički način. Oni, koji su odlazili prije Marseille-a, dolazili su individualno, jer su bili skloni revolucionarnom djelovanju, ili su k nama došli, jer su revolucionarna djela počinili, pa su se kod nas sklonuli. Ili su pak bili poslani – da vide šta se kod nas radi. Novi ljudi, kao Mihovil Sertić, koji nije bio rod onome ličkom Tomici Sertić, govorili su nam već o jednoj jasnoj orijentaciji jednog dijela HSS-a prema ustaškom vodji i ustaškom programu. Dok smo mi prije svi smatrali Mačeka svojim vodjom, a Poglavnika tek revolucionarnim predvodnikom – sada nam dolaze ljudi iz domovine koji govore o orijentaciji desnog krila HSS-a, a koje sve više naginje revolucionarnoj djelatnosti.

U doba izmedju Marseille-a i DESETOG TRAVNJA bilo je i drugih dogadjaja, koji su učvršćavali našu vjeru u ustaški radikalni smjer. Stari Ivica Frank otvoreno je govorio, da je jedini Poglavnik, koji može ostavariti hrvatsku državu.

Stigao je bio u Madjarsku i dr. Andrija Artuković, za koga se je znalo što i kako misli, a u Pešti je bio i DID MARKO Došen. I počeli su dolaziti iz Domovine rodbina i prijatelji onih, koji su samo potvrdjivali naša

vjerovanja, da će Mačekova cik-cak putovanja i sporazumi i ministrovanje u raznim beogradskim vladama – samo otvoriti put novom ustaškom vodji.

Kada je Jeftić otišao na izbore 1935. godine sa parolom, da se glasa za Janka Pustu ili za Oplenac, hrvatski je narod još njednom slijedio dr. Mačeka u njegovim beogradskim manevrima – u uvjerenju, da će znati iskoristiti osjećaj hrvatskoga naroda. Neće biti teško nikome zamisliti što je za nas značila ta parola, jer, eto, naša mučenička i patnička Janka Pusta, nakon toliko iskušenja – postaje simbol – za kojega treba glasati onaj, tko nije voljan plakati na Oplencu za kraljem – krvnikom, i u to ime zajedno s Jeftićem "čuvati Jugoslaviju".

Kada je bilo jasno, da uza sve prevare, nasilja i izborne geometrije, Maček ipak ima još jednom potvrdjenu legitimaciju hrvatskog naroda, Beograd pokušava s novim prevarama. Za nas je Hrvate bilo podpuno svejedno tko su bili partneri Mačeka s beogradske strane. Za nas su bili i ostaju jednak Aleksandar i princ Pavle; bio nam je isti general Živković i general Simović; jednako smo prezirali cincara Cvetkovića ili armenskoga porijekla Stojadinovića. Svi su oni za nas Hrvate bili isti i predstavljali su uvijek Veliku Srbiju.

Dolazak Stojadinovića na vlast donosi nove momente. Ne želim pisati o stvarima u kojima nisam sudjelovao, jer izlazi iz okvira uspomena na dr. Mačeka, ali Stojadinović je s Italijom već bio u dogovoru. To se je osjetilo u postupku prema Hrvatima. Stojadinović je tada napravio ono, što danas rade Tito i Ranković, t.j. nude ljudima mogućnost povratka u domovinu samo zato, da se skrši snaga i moral emigracije. Mnogi su, birajući izmedju više zala, odabrali povratak u domovinu, prema onoj "pa što Bog da". Ovdje nisu važni datumi, imena, nego su važne činjenice, a jedna je činjenica – da se je u domovinu povratio prije desetog travnja i ustaški Doglavnik dr. Mile Budak, pa i Jure Francetić, i mnogi drugi.

Kad god je Stojadinović prolazio kroz Madjarsku – onda su vlasti hvatale Hrvate i pritvarale na desetak dana. Svatko si može zamisliti psihološku atmosferu medju nama emigrantima, kad su stigli prvi glasovi o tome, da nova hrvatska Banovina stvara prvi sabirni logor i u njega zatvara

istaknute hrvatske nacionaliste, a Maček podpisuje danas s jednima, sjutra s drugima razne ugovore i sporazume. Spomenut ćemo jednu sličicu takvoga raspoloženja, a koja je posebno simptomatična. Mihovil Sertić je zamolio jednom dopisnicom uredništvo "Hrvatskog Dnevnika", t.j. novine HSS-a, a da bi mu istu slali i da ćemo rado platiti predplatu. Tom svom starom stranačkom drugu, koji je radi srpskih progona, kao urednik jedne novine HSS-a, morao spašavati glavu i s obitelji bježati u Madjarsku, odgovorili su – da oni sa izdajnicima nemaju posla! Taj je čovjek plakao kao malo dijete, jer nije vjerovao, da bi jedna hrvatska Banovina, s hrvatskim Banom, i stranačkim mu drugom Subašićem na čelu, mogla njega smatrati izdajnikom. Tada je Mihovil postao Ustaša, kasnije ustaški pukovnik, a vjerujem da se i danas u slobodnom svijetu (negdje u Južnoj Ameriki), ako je živ, takvim osjeća.

Približavao se DESETI TRAVANJ. Ja sam okupio našu malu četicu, iskopao odore i oružje. Kada je bio bombariran Beograd jasno je bilo – da je došlo naše vrijeme.

Pokojni Djuro Kemfelja, popularni Djuka, nekada glavni zapovjednik gradjanske i Seljačke Zaštite, bio je uhićen 1941. god. nekoliko dana i kasnije oslobodjen. On mi je osobno pričao, da ga je Maček bio uputio u Bjelovar, da tamo uguši pobunu u 106. Pješačkom puku, gdje je narednik Cvek već proglasio HRVATSKU DRŽAVU! On je bio interniran s jednom grupom HSS-ovaca i, kako nisam imao ljudi, njemu sam dao jedan pištolj, da čuva svoje drugove, koji su upravo dovedeni u sabirni logor u Kraplju. Djuka me je zagrlio i rekao mi, da sam bio delikatniji nego njegov stranački vodja. On je odbio bio da svladava Ustaše u Bjelovaru, a vodstvo Zaštite predao Zvonku Kovačiću i Krunoslavu Batušiću, te otišao svojoj kući.

Spomenuo sam to kasnije i dr. Mačeku, u mojim mnogobrojnim razgovorima sa njim, pa ću u daljnim nastavcima napisati sjećanja i glavne točke tih razgovora, ukoliko ih se budem sjetio.

Tako je pobijedila moja Janka Pusta ne samo Oplenac, nego i neodlučnost Mačekovu, koja je bila glavna krivnja svim njegovim političkim neuspjesima. Moj osobni dojam mi daje znati, i to ću kasnije dokazati, da

se nije toliko baš radilo o mirotvorstvu i pacifizmu, pa čak ni o demokraciji, – jer sam u Mačeku upoznao pomalo i diktatora, – koji nije nikoga pitao kad je odlučivao, a upoznao sam i ratoborna čovjeka, kad je časovito bio uvjerenja – da rat treba voditi.

Medjutim, jedno je sigurno: Maček je pošteno, rekao bih, apsolutno pošteno i naivno – vodio sve svoje korake i mjenjao taktiku. Isto tako sam čvrsto uvjeren, da je mnogo manje volio Srbe i smatrao se Slovencem, nego to ljudi vjeruju. On je bio apsolutno pošten čovjek i apsolutni hrvatski rodoljub. Nu bio je političar i njegova je politika, kako je i sam priznao 5 travnja 1941., doživila neuspjeh. Pobijedila je Janka Pusta Oplenac, i uništila dr. Vladka Mačeka, kao možebitni most medju te dvije koncepcije.

Nezahvalna uloga čuvara dr. Mačeka

Dosada sam iznio nekoliko misli ne radi toga, jer bi one imale neku posebnu važnost za tok dogadjaja, još manje za dr. V. Mačeka, ali imale su presudnu važnost za mene osobno, kao i za one drugove, koji su samnom bili na Janka Pusti. Mnogo toga se je dogodilo radi dr. V. Mačeka, pa kako je to imalo odsudna značenja za tok dogadjaja na Janka Pusti, i za mene osobno – valjalo je o tome govoriti i onda, kada ni sam dr. V. Maček eventualno nije htio uticati na te dogadjaje.

Odatle moj "kompleks Maček", koji me je pratio do onda, kada sam došao do uvjerenja, da dr. V. Maček neće više uticati na razvoj dogadjaja i da je naša sudbina u rukama Poglavnika dr. A. Pavelića. Mi nismo vjerovali u Banovinu, niti u evoluciju kraljevske Jugoslavije, kao što ni danas – u 1965-oj – ne vjerujem u evoluciju komunističke Jugoslavije, i u neke mogućnosti sa tobožnjom današnjom hrvatskom Republikom. Svaku je Jugoslaviju trebalo rušiti i treba rušiti ovu današnju. Pitanje dr. V. Mačeka bilo je za mene već čisto političko, i bio sam voljan slijediti dr. A. Pavelića, ne samo protiv Jugoslavije, kralja i Srba, nego i protiv dr. V. Mačeka.

Zatvaranje hrvatskih rodoljuba u logor Krušćica, u Vitezu kraj Travnika, kao i prebijanje nekih omladinaca po oružnicima, redarstvu i "Zaštitarima" – oslobodila me je svih predrasuda, i ja sam u dr. V. Mačeku, pri dolasu u Hrvatsku, gledao neprijatelja hrvatske države.

Kada sam pak saznao i detalje o pokušaju dr. V. Mačeka, da spasi Jugoslaviju i u zadnji čas, kada u nju već ni sami Srbi nisu više vjerovali, uvjerilo me je, da su sve mjere, koje bi bile poduzete protiv njega i njegovih pristaša, bile podpuno opravdane.

Znam, da je nepopularno danas tako govoriti. Svijestan sam, da je to donekle i u suprotnosti s mojim današnjim djelovanjem. Medjutim, ne bih bio iskren čovjek, kada bih danas nastojao prikazati moje osjećaje drugačijim, nego su u stvarnosti bili. Moglo bi izgledati i kao da se opravdavam ili možda ulagujem nasljednicima dr. V. Mačeka u vodstvu HSS-e. Moglo bi čak izgledati, kao da perem sebe od odgovornosti i svaljujem krivnju na druge, t.j. starije. Ne, ja sam bio sporazuman s

uhićenjem dr. V. Mačeka, i bio sam sporazuman s razoružanjem jednog dijela "Zaštite", koji je bio infiltriran komunističkim utjecajem.

Kada su pojedine grupe "Zaštite" u Zagrebu, pod utjecajem vina i unutarnjeg gnjeva, i vjerojatno komunističkog huškanja, počele po zagrebačkim ulicama praviti izgrede – kličući dr. V. Mačeku i vrijedjajući Poglavnika, intervenirali smo, i ja sam osobno intervenirao. Skupa sa pok. Mijom Babićem očistili smo najprije zagrebačke ulice od bučnih grupa "Zaštitara", tako da smo ih jednostavno pobacali u kamione, a da ih nismo ni razoružali; a nakon te operacije, pred zoru slijedećeg dana, upali smo s malim grupama povratnika u privremene vojarne "Zaštite". Tada smo bili doveli s nama stručnjake antikomunističkog odjela zagrebačkog redarstva i, prema kartoteci, odstranili sve one, koji su bili poznati kao komunisti i iste internirali. Ostalima smo dali mogućnost, da obavjeste svoje, posebno one na Trešnjevki, da im donesu gradjanska odjela, nakon čega su bili odpušteni svojim domovima. Sam službujući časnik konjaničke čete "Zaštite" preko telefona pozvao je sve časnike, i oni su u glavnom sami izvršili selekciju. Jedan dio se odmah javio u ustaške postrojbe i bili su upućeni u l. Ustašku Dobrovoljačku Pukovniju u Zagrebački Zbor i Obrtnu Školu, gdje je pukovnija imala svoje nastambe, urede i skladišta.

Nadjene su velike količine sukna, koje je služilo za pravljenje odora "Zaštite", kao i drugog pribora, remenja itd. Jedino što nismo upotrebljavali bili su "škrlaki".

Kada sam bio pozvan da uhitim dr. Mačeka i da, po cijenu moga života, pobrinem se za njegove interniranje, u kojemu se dr. V. Mačeku ništa nije smjelo dogoditi, izvršio sam zapovjed "bez predomišljanja".

Dok smo se vozili u samovozima prema Kupincu – razmišljao sam i pravio usporedbe. Koliko se sjećam, preda mnom su bila tri problema:

1 — Kuda odvesti dr. V. Mačeka i kako se brinuti, da mu se ništa ne dogodi, da se ne zna gdje je i da ne može nitko k njemu. Oko Kupinca su bili počeli obilaziti ne samo predstavnici HSS-e, nego i njemački agenti (Abwehr), tajna služba Wehrmachta, pa i neki viši domobranski časnici, a svakako, prema povjerljivim obavjestima, i komunisti, koji su namjeravali

ubiti dr. V. Mačeka, da bi onda krivnju bacili na ustaše, i to iskoristili u svoje svrhe. Još veći problem bili su neki domaći ustaše, iz naše radikalne grupe u vrijeme ilegalnog rada, koji su željeli osvetu za sve progone i dobivene batine sa strane banovinskih organa. A Poglavnik mi je izročito tada rekao: da jamčim mojim životom i čašću, da se Mačeku neće ništa dogoditi i da on neće imati prigodu bilo što učiniti.

2 — Postojao je ipak za mene jedan moralni problem. Bio sam vojnik i revolucionarac, svjestan, da i nezahvalne uloge u korist države treba vršiti s istim veseljem, kao i svaku drugu funkciju. Pa ipak mi se nije svidjala uloga, da bilo kome budem stražar. U dugom nizu godina našega ilegalnog života i programa – svi smo mi zamrzili ne samo jugoslavensko redarstvo, nego i t.zv. policije u cijelome svijetu. Jasno nam je bilo, da su redarstva potrebna, jasno nam je bilo, da treba uhićene odmetnike internirati, kao što su i nas internirali i proganjali. Bio sam i za to, da se strijelja uhićene odmetnike s oružjem u ruci, kao što su i nas strijeljali i vješali. Pored svega toga, redarstvena je uloga nesimpatična, i kasnije sam se uvjerio, da su tako mislili većina uglednih ustaških prvoboraca, koji su stajali na čelu raznih redarstvenih institucija. Pa dok se radilo o običnim odmetnicima, a to je još nekako išlo. A sada – slučaj Mačeka – bio je ipak drugačiji i veoma poseban. Nisam se nikako mogao osloboditi onoga sjećanja, kada sam kao dječarac htio braniti Mačeka, da ga Srbi ne ubiju.

3 — Imao sam osjećaj neke vrsti povijesne odgovornosti. Već kao gimnazijalac bio sam dobar poznavaoc hrvatske povijesti, pa sam u trećem razredu gimnazije došao u sukob s prof. Kostom Leovćem, koga je vrag negdje iz Niša doveo u hrvatski Mostar, da nama, na našoj djedovini, tumači – kako uopće nemamo svoje povijesti, i da je sa pogibijom kralja Petra Svačića (1097. god.) završila naša historija, te da je od 1102. god., t.j. od – *pacta conventa* – sve čisto robstvo, iz kojeg su nas Srbi oslobodili godine 1918. Da nije bilo fra. Dominika Mandića, koji je hrvatske djake spasavao, bio bih već tada isključen iz gimnazije.

Svi smo mi Matiju Gubca, seljačkog vodju za stare pravice, neogranično poštivali. Ali što tek da kažemo o Zagorcima i Podravcima, koji su s nama bili na Janka Pusti, i koji su gledali u Gubcu jedan legendarni lik, za njih

najkonkretniji i najjasniji pojam. Za mnoge od njih hrvatska povijest počinje s Matijom Gubcem, a Radića i Mačeka su stavljali uz bok Gubca. Za njih čak ni Ban Jelačić nije bio dostojan u usporedbi s Matijom Gubcem, krunjena s usijanom krunom, na Markovu Trgu – prelazio je na ubijenog Radića i zatvaranoga V. Mačeka. Svi su progonjeni uvijek bili u širim narodnim slojevima okruženi legendom i živili su izvan vremena i prostora, u narodnoj predaji.

I dok sam sjedio kraj dr. V. Mačeka u mojim kolima, na odlasku iz njegovog Kupinca započeo sam razgovor o legendarnom Gubcu i njegovom utjecaju na hrvatsko seljaštvo.

Njemačko odlikovanje i po Hitleru poklonjeni revolver na noćnom ormariću dr. V. Mačeka.

Dugi niz godina emigrantskog života, te izvanredne prilike u kojima sam žvio tako rekuć od najranijeg djetinstva – naučile su me, da se u životu ne treba nikad i ničemu previše čuditi. Sjećam se, da je jednom Poglavnik, kada nas je došao posjetiti na Janka Pustu, dao jednu dobru definiciju normalnih i abnormalnih stvari, te ludih i pametnih ljudi. Kad su se, naime, neki tužili da je Kopčinović ("pobočnik Staniša") lud, jer je činio stvari, koje jedan normalan čovjek ne čini, Poglavnik je rekao: "Pa jest, izgleda malo lud, ali drugi, koji nas promatraju, to isto tvrde za nas, jer sasma normalni ljudi bave se unosnijim poslovima, zarađuju, vesele se i odmaraju se, a mi, koji se bavimo ovakovim poslovima, ne možemo biti drugo nego abnormalni!"

Ta je definicija meni mnogo puta pomogla snaći se među ljudima i djelima, koja nisu uvijek izgledala podpuno normalnim. A kada je negdje doza "abnormalnosti" bila prevelika, onda smo znali i ne znam zašto, reći: nemoj pretjeravati (u šali se reklo "prijećeravati").

Stigli smo u Kupinec s jednom kolonom Ustaša Narodne i Obrambene službe, te, prema unaprijed predvidjenom planu, osigurali okolicu, opkolili Mačekov dvor i zvali na vrata. Bila je rana zora, svi su još spavali, osim našeg tajnog kolaboratora, koji je obavljao diskretnu nadzornu službu i dao nam nacrt Mačekova dvora i imanja. On nas je čekao.

Nastalo je bilo u kući komešanje i na kraju su nam otvorili. Predstavio sam se i rekao, da dolazim s pismenim nalogom od zapovjednika Ustaške Nadzorne Službe i Glavnog ravnatelja za javni red i sugurnost, Eugena Kvaternika. Nakon kraćeg vremena uveli su me u sobu, gdje je spavao dr. V. Maček. Njemu sam se predstavio i pokazao mu pismeni nalog. U istom je stajalo, da se ima pretresti dom dr. V. Mačeka, u potrazi za eventualnim tajnim spisima, te da se, po odredbi Poglavnika, daje nalog za internaciju dr. V. Maćeka, koju trebam ja osobno sprovesti u djelo.

Sada počima iznenađenje. Najprije zato, jer među prvim riječima, koje je izrekao dr. V. Maček, bile su – da nas je očekivao. I drugo, veliko iznenadjenje, na njegovom noćnom ormariću, na lijevoj strani kreveta,

bila je jedna otvorena škatulja, u kojoj se vidjelo jedno blistavo njemačko odlikovanje sa vrpcom. To je bilo jedno od onih povećih odlikovanja, koje se na širokoj vrpci vješalo oko vrata ministara i drugih važnih osoba. Pa ne samo da sada ne znam kakve je vrsti bilo to odlikovanje, nego ni onda se nisam podrobnije zanimao.

Kraj spomenute škutulje bila je jedna druga, isto tako otvorena škutulja i u njoj jedan "Walter" revolver! Na škatulji i na revolveru bilo je urezano, da mu je to poklonio njemački Führer, u ime prijateljstva prema njemačkom Reichu, ili nešto slično. Bilo je spominjano ime Göringa, nu ne znam dali je to bila fabrikacija Herman Göring, ili mu je to maršal Göring, kao veliki prijatelj Jugoslavije, na poklon dao.

Sjetio sam se, uza svu ozbiljnost i odgovornost onoga časa, na "pobočnika Sinišu" i Poglavnikovu definiciju normalnih i abnormalnih stvari i ljudi. I jedva sam se moga suzdržati, da se ne nasmijem i upitam dr. V. Mačeka nešto o svemu tome, ali je čas bio za mene i tegoban i neugodan, a vjerujem, da ni dr. V. Mačeku nije bilo najugodnije. Svakako, imao sam onoga časa dojam, da sam se osjećao potištenijim nego li on sam.

Dok su agenti UNS (Ustaška Nadzorna Služba), pod zapovjednistvom Viktora Tomića, pretraživali kuću i gospodarske zgrade, ja sam bio uz V. Mačeka i pokušao s njim razgovarati. Zamolio sam ga, da bi on sam stavio na raspolaganje papire, koje bi mogao imati u obiteljskoj i spavaćoj sobi; da bi meni učinio uslugu i da me ne izlaže neugodnostima premetanja po osobnim stvarima, i on je to rado obavio. Tada mi je bilo jož žalije toga čovjeka. Stoga do zadnjega dana, kad je u pratnji posebne straže, koju mu je dao general Ante Moškov, na povlačenju na Zapad, nastojao sam što sam mogao osobno učiniti, da olakčam život u internaciji čovjeku, koga sam nekada smatrao vodjom hrvatskoga naroda.

Da se vratimo na odlikovanje i na revolver. Naravna stvar, odnijeli smo te predmete i bili su s drugim spisima i dokumentima dr. V. Mačeka predani političkoj sekciji Nadzorne Službe. Jedno vrijeme zadržao sam revolver, kao jedan kuriozitet, s nakanom da bi ga pohranili u Ustaški Muzej, ali sam ga kasnije predao na čuvanje uz druge njegove stvari.

Vjerujem, da ni jedan od ova dva predmeta dr. V. Maček nije ponio sa sobom u emigraciju.

Kada čujem govoriti ili vidim neku knjigu ili članak o dr. V. Mačeku, – a nastojao sam pročitati sve, što se o njemu pisalo, bilo na hrvatskom ili stranim jezicima, – tada se sjetim Hitlerova odlikovanja i Göringova revolvera, i Poglavnikovih definicija.

U jednom od mnogobrojnih naših dialoga, koje ću nastojati vjerno prikazati, pitao sam jednom zgodom dr. V. Mačeka – kako bi on meni mogao sve to nekako rastumačiti. Na primjer, kako on, kao uvjereni pacifist i Tolstojevskih ideja, prima na dar jedan revolver? Kako on, kao vodja hrvatskog naroda i prvoborac za njegovu slobodu, u zadnji čas pokušava spašavati Jugoslaviju? Kako on zapovjeda svojoj "Zaštiti", da ide ugušiti pobunu hrvatske 106. Pješačke Pukovnije u Bjelovar, koja se je digla protiv Jugoslavije, a za hrvatsku DRŽAVU? Kako to da on, kao demokrat i zapadno orijentirani političar, prima odlikovanje od nacističkog vodje?

On je na ove i ovakove upite znao malo odmahnuti rukom i reći: "Je, dragec moj, to je politika!"

Kada sam kasnije iz ruku generala Panwitz-a, zapovjednika Kozačkog Korpusa, dobio neko njemačko odlikovanje, prigodom zajedničkih operacija prema Banjaluci, i jer sam osobnim zahvatom spasio jedan veći odjel Nijemaca, pričao sam generalu Panwitz-u slučaj s Mačekovim odlikovanjem i pokušao praviti usporedbu s mojim slučajem. Kozaci su, naime, mene imenovali počasnim kozačkim pukovnikom, dali mi kapu, kabanicu, nekakvu dolamu i kozačku košulju sa svim činovima, i dapače nekim odlikovanjima i značkama s ruskog fronta, pitao sam ga da li ja to sve mogu primiti, kao hrvatski časnik, koji nije bio u Rusiji s tim Korpusom. Dogovorili smo se i otišli skupa do Poglavnika i on je to odobrio. Tada su me okitili kao kozačkog pukovnika, a general Panwitz, kojeg su kasnije srbokomunisti objesili, reče mi: "Eto, dragi pukovniče, to je – politika!" Mi smo se, naime, sa Kozacima često tukli i u više navrata pobili više njih, zbog nasilja nad hrvatskim pučanstvom. Samo drastičnim protumjerama, koje sam ja, kako je poznato, proveo u više

navrata protiv Kozaka, uspjeli su se uvjeriti, da valja poštivati Hrvatsku Državu. Kozaci su bili neograničeno hrabri i uspješni u borbi protiv partizana i čak se je general Panwitz usudio sudjelovati u jednom zahvatu protiv četnika; njima je bilo sasvim jednako povesti akciju na partizane, četnike, ustaše ili bilo koga drugoga. I Kozaci volili su piti, pa bi general Panwitz, čim je raspoloženje bilo malo jače, vraćao se na zgodu dr. V. Mačeka, a slao k vragu i Hrvate i Nijemce i Hitlera, a prije svega POLITIKU!

Nastojao sam zato, u mnogobrojnim razgovorima s dr. V. Mačekom, razgovarati o – POLITICI! Pričao sam mu, što je mislio general Panwitz, kad bi se malo napio, i od tada sam si stvorio, uz pomoć dr. V. Mačeka, jasne ideje o vojsci i politici.

Maček u odori ustaškog pukovnika

Moram priznati, da sa strane obitelji dr. V. Mačeka nije bilo nikakovih poteškoća, i da odlazak dr. V. Mačeka nisu shvatili nimalo tragično. Možda je meni bilo neugodnije odvesti ga, nego njemu samnom poći. Nije bilo suza ni jaukanja, a možda jedini incident je bio, kad sam dru V. Mačeku ponudio, jednom već u mojim kolima, da stavi na glavu ustašku kapu s pukovničkim znakovima i da se ogrne kabanicom, na kojoj su bili povratnički ustaški emblemi. Pogledao me je srdito, a onda naturio kapu i podbio sijede i duge vlasi. On je morao nakriviti kapu tako, da je s jedne strane dolazila do uha, a s druge strane skoro do ramena. Kako je poznato, on je imao naime razmjerno malenu glavu, a ja osobno razmjerno veliku. Kasnije smo se mnogo puta sjetili ove kape, a koja je unišla u naš arhiv s oznakom "Mačekova kapa".

Ja sam tada imao čin Povjerenika Glavnog Ustaškog Stana i Zapovjednika Ustaške OBRANE, a prema prvom nacrtu ustrojstva UNS-a – ravnatelji istoga imali su čin pukovnika, a glavni ravnatelj ili zapovjednik, t.j. Dido, čin generala. Bili smo si napravili i odore, koje su bile kao i druge ustaške, ali sa crnom podlogom. Medjutim, niti ja a niti ostali nismo nikada obukli tih odora, jer smo nosili emigrantske, pa nam se nije dalo mijenjati. Osim toga, moj vojnički čin išao je svojim redovnim vojničkim tokom, od dorojnika do generala, pa mi oni pukovnički činovi nisu "šmekali", kako se to u Zagrebu reklo. Medjutim, kada je došlo vrijeme Mačekove internacije, sjetio sam se te kape i upotrijebio sam ju. Maček se je znao kasnije, u intimnim razgovorima, sjetiti i zajedljivo bockati govoreći mi, da sam njemu naturio kapu "crnog redarstvenog pukovnika", koju osobno nisam želio nositi.

Maček je ostavio Kupinac u odori "crnog pukovnika". Sjeo je kraj mene otraga, dok nas je vozio Josip Mataija, šofer iz Bosanske Krupe i kasnije proslavljeni zapovjednik Brzog Sklopa OBRANE. Njega su zvali "hadžija" u Bosanskoj Krupi, jer je uvijek nosio fes, pa su kasnije i mnogi mislili, da je bio musliman. On je odigrao važnu ulogu, jer je bio izravna veza izmedju dr. V. Mačeka, njegove obitelji i rodbine, te ureda OBRANE na Markovom Trgu. Tu je moja tajnica, Danica Herceg, (sestra "bradonje"

Hercega, poznatog borca i robijaša za Hrvatsku; isto tako, sestra Mile Herceg, koja je bila s nama u prvoj emigraciji, gdje se je istaknula kao jedan od najboljih ustaških kurira, koje je Ustaški Pokret ikada imao) održavala kontakt sa suprugom dr. V. Mačeka, i preko koje su išla pisma i paketi, cenzura pisama itd.

Kada smo izlazili iz Kupinca, tu i tamo ljudi su izvirali i gledali što se dogadja, žene su bojažljivo pogledavale, a djevojke, kao djevojke, dovikivale ustašama iz pratnje vesele riječi. Ostavili smo Kupinac mnogo mirniji, nego smo u njega ušli, i vjerojatno medju svima nama najmannji znak nemira pokazivao je dr. V. Maček.

U drugim kolima iza nas išla je pratnja od nekoliko kršnih momaka časnika, a dobro se sjećam Šarića, koji je bio za cijelo ono vrijeme zapovjednik i osobni čuvar dr. V. Mačeka, pa ga je ovaj kasnije, u času napuštanja Hrvatske, poveo sa sobom u Pariz, i mislim čak u Sjedinjene Države.

Neka to bude najbolji dokaz s kakvim obzirima se je obavljala neugodna zadaća internacije dr. V. Mačeka. Zapovjednik osiguravajuće kolone bio je poručnik Stanko Kardum, zvani "kikan", koji je kasnije poginuo, a osiguranje na terenu, na ključnim položajima, vršio je zastavnik Altarac. Ovaj je bio čisti židov iz Bos. Krupe, radnik na pilani zajedno s "hadžijom" Mataijiom, i skupa su se borili prvih dana protiv četnika. Ovaj je isto kasnije poginuo u Hercegovini, u prvoj Dobrovoljačkoj Pukovniji, koja je, kako je poznato, bila sastavljena od pripadnika OBRANE i odjevena u domobranske odore, te stavljena pod zapovjedništvo pukovnika Šimića. Preko Pisarovine i uz neke sporedne puteve, sjeverno od Kupe, išli smo zaobilazeći Petrinju prema Kostajnici, da stignemo u Dubicu i Jasenovac. Cijeli put bio je osiguran s posebnim malim motoriziranim odjelima, i nitko nije primijetio, osim par susjeda Mačekova dvora u Kupincu, da je ovaj, kako bi se reklo "omrknuo u Kupincu, a osvanuo u Jasenovcu".

dr. V. Maček je bio privremeno smješten u jednu zgradu, koja je izvana izgledala kao i svaka druga kuća, a bila je utvrdjena kao bunker i

predstavljala važnu točku u vanjskom osiguravajućem pojasu radnog područja.

Slijedeću noć i u najvećoj tajnosti bio je primješten u zgradu zapovjedništva Radne Službe. Na prvom katu bio mu je improviziran ugodan stan, u uredu šefa Radne Službe, bojnika ing. Pićilia, ostavivši ovome, zbog kamuflaže, jednu malu sobicu; tu je bojnik osobno radio i nekada spavao, dok je jedna druga manja soba služila meni osobno za prespavati, kada bih tamo došao. Ing. Pićili je bio vrlo ugodan gospodin, profesor na Obrtnoj školi u Zagrebu i stručnjak za keramiku. On je došao k nama kao stručnjak, kada je Radnoj Službi OBRANE ured Državne Ponove dodijelio napuštenu ciglanu, u neposrednoj blizini Jasenovca. Na prozorima su bili zastori, a stakla su bila prebojena. U blizini nije bilo visokih zgrada. Boravak jednog gosta u stanu ing. Pićilia, kao i stalno prisustvo nadporučnika Sarića, nije bio previše uvidljiv, pa tako ni problem obskrbe dr. V. Mačeka nije bio upadan. Zahvaljujući svemu tome, nije se za dugo vremena saznalo, da tu živi dr. V. Maček. Posebna straža od povjerljivih ljudi, pred stanom i uredom ing. Pićilia, nije bila takodjer upadna, jer je ta uvijek postojala zbog toga, jer je ing. Pićili često dovodio k sebi iz logora pokojeg zatočenika stručnjaka za razne poslove Radne Službe.

Maček je bio u Jasenovcu, ali nije nikada bio u Logoru. Bio je u stanu ing. Pićilia, kao što je kasnije bio u mome privatnom stanu, u Bulićevoj 6, ili kao što je bio interniran u svom stanu na Prilazu u Deželićevoj, ili pak na svom imanju na Kupincu.

I da završimo s Mačekovom ustaškom kapom. Čim je unišao u kuću – bunker i vidio se okružen sa stražom, pa nije bilo opasnosti da ga prepoznaju ostali civili, radi čega je i služila cijela ova kamuflaža, Maček je jednim naglim pokretom zgrabio kapu s glave i ljuito tresnuo s njom o zemlju.

Posebno ćemo pisati o "Mačekovoj satniji", kako se zvala jedna stalna jedinica izabranih mladića i u kojoj je nastala pobuna zato, da bi išli na teren. Kasnije su zaista bili poslati u Jurišnu Bojnu, pod vodstvom bojnika Križana Ostojića, odakle su kompletno dodijeljeni Udarnoj Diviziji.

Ovdje je važno istaknuti, da su strojni samokresi, koji se vide na fotografiji, zvani “askerice”, kao i odore i obuće – bili izradjivani u sabirnim logorima ustaške OBRANE. Tako je to prvo strojno oružje, koje je ikada frabricirano na teritoriju N.D.H.

Maček nije bio u jasenovačkom logoru

Sa ovim redcima nije počeo komentar o Mačeku i logoru Jasenovac, a sigurno je da neće ni svršiti. Zato je prigodom smrti Vladka Mačeka bezuvjetno potrebno reći nešto o boravku istoga u Jasenovcu, kao i o logorima uopće. O toj teme, kako je logično, razgovarao sam tisuće puta i s pokojnikom, jer su četiri godine stalnog kontakta, kao i mnogobrojni sudbonosni dogadjaji o kojima smo razgovarali, dali povoda za te dialoge. I dr. Maček je rekao svoju, pa je logično, da je i na meni red, da kažem svoju, pa iako to ne bi činio radi sebe, ili čak niti radi dr. Mačeka, činim to radi onih Hrvata koji ne znaju istinu, i činim to radi Povijesti, koja će suditi i dr. Mačeku i nama, koji smo ga internirali i za koji čin pred Bogom, Ljudima i Poviješću snosimo punu odgovornost.

Istini za volju i kako se nebi na mrtva Poglavnika, Vladu, Ministre ili Hrvatsku Državu bacala krivnja, ističem, da u nalogu nije stajalo, da se dr. Mačeka internira u Jasenovački Logor, pa čak ni u Jasenovac, ni uopće ni u koje konkretno mjesto, nego nalog je, pismeni, glasio, da GA SE TREBA INTERNIRATI I TIME SPRIEČITI, DA GA komunisti, četnici, Nijemci, Talijani, ili drugi eventualni interesirani elementi odvedu i upotrebe za svoje planove i protiv Hrvatske Države. Meni bi bilo lakše i bilo bi elegantnije reći, da sam vojnik, da su mi zapovjedili da Mačeka odvedem u Jasenovac, što da sam i učinio, i kada sam dobio nalog, da ga pustim, da sam ga pustio, i mirna Bosna. Bilo bi to i prihvaćeno, jer na kraju krajeva bio sam jedan šaraf, a svakako neće biti tajna, da je tim strojem, kojem sam pripadao ravnao Poglavnik.

Odlučio sam se za mjesto Jasenovac zato, jer sam držao s I. OBRANBENIM ZDRUGOM ono čvorište, tj. trougao izmedju Dubice, Gradiške i Lipaka, a Jasenovac je bio centar davno prije nego je u njemu uopće bilo sabirnih logora. Meni je po Vojskovodji bilo odredjeno, da osiguram to strateško prometno središte sa snagama koje sam radi sukoba sa Talijanima morao povući iz Talijanske interesne sfere, iz Like i diela Dalmacije, odakle sam i doveo Krajišnike iz Cazina i Bihaća, Dalmatince iz Knina i Drniša i Ličane iz Gospića i Otočca. S ovim snagama tukli smo se sa četnicima, svladali ustanak četnika na području Donjeg Lapca, Srba

itd., borili se kod Oštrelja i Bosanskog Petrovca i sa Alom Omamovićem, satnikom Ahmedom Kapetanovićem, satnikom Venturom Baljkom, stk. Rokom, bojnikom Pivcem (Ivan Devčić), i drugim povratnicima, te sa Džalovom bihaćskom grupom i Milicijom iz Kladuše, te okolice Bihaća (logornik Šimić), satnikom Veberom iz Džaferbegova Kulenvakufa (Domobranska Pohodna Bojna) i drugima nastojao suzbiti četnički ustanak i prve partizanske grupe u Velebitu, koje su se pojavile odmah nakon ulaska Njemačke u rat proti Rusije. Nakon raznih krvavih incidenata s Talijanima morali smo napustiti to područje i tada mi je dat zadatak, da osiguram područje, koje su ugrožavali partizani s jedne strane iz Psunja i Papuka, a s druge strane iz Posare i Kozare.

Logor je nastao u Kraplju i to onda kada smo uhitili prve partizane s područja Psunja i Papuka. O logorima je rečeno mnogo toga, a srbokomunisti su u zadnja vremena počeli i opet s ponavljanjem laži i izmišljotina, a sve s ciljem, da bi najviše osobno mene optužili pred mladom hrvatskom generacijom kao neboraca i tobožnjeg koljača, u čemu mu sekundiraju razni hrvatski politikanti prenoseći te laži u svojim emigrantskim novinama. Što smo trebali učiniti s uhvaćenim partizanima i njihovim jatacima? Postreljati ih i da ne bude problema, kao što su to oni činili s uhvaćenim hrvatskim rodoljubima? Mi smo isto streljali, ali onda kada je Sud ustanovio, da je netko počinio zlodjela ili spremao ista, ali njihove jatake, suradnike, simpatizere ili nasilne pomagače nismo mogli strieljati bez daljnjega.

Tada smo stvorili SABIRNE LOGORE, u zajednici s DOMOBRANSKOM DRŽAVNOM RADNOM SLUŽBOM, koja je i dala prve drvene barake za uhićene. Tada je bio u logoru predstavnik te službe, kojoj je bio na čelu pukovnik Aleksić, jedan mladi inžinjer, Dalmatinac, mislim da se zvao Baraćin. Bila je njihova ideja da se ti ljudi upotrebe za gradnju nasipa, koji bi branio Kraplje od poplave. Mi smo samo dali vojsku, stražu za osiguranje tim barakama i to tako, da su jedni bili u stalnim ophodnjama za pronalaženje i likvidiranja komunističkih partizana, a drugi su bili na odmoru, vježbi itd.

Tada smo u Jasenovcu organizirali RADNU SLUŽBU OBRANE. Najprije u jednoj zgradi koja se zvala "Stara Kožara" i u drugim napuštenim zgradama stvorili smo radionice za popravak i pravljenje cipela, odora, ratnih potrebština, a isto za utvrdjivanje cijelog područja, za gradnju bunkera, nastambi za organizaciju, prometnih sredstava, telefonskih i telegrafskih veza, sječu šume itd. Njoj je na čelu bio inž. Pićili, koji uopće nije bio ustaša, pa ni vojnik, nego je bio profesor na Obrtnoj školi u Zagrebu.

On je od naših studenata /Marojević, Sliepčević i Pavličević/ sva tri iz Šibenika, stvorio prvi svoj Stožer, i na stručni rad dovodio iz redova uhićenih ili kasnije osudjenih partizana i komunističkih pomagača pojedine tehničare, graditelje, crtače, itd. da mu pomognu. Ta zgrada nekada je pripadala CIGLANI, koju nam je Ponova službeno podijelila, da ju stavimo u pogon i pravimo ciglu, koja nam je bila potrebna za gradnju nastambi, bunkera i radionica za opskrbu vojske. Tek kasnije su stigli nakon likvidacije Kozare veći broj partizana. Da ovi nisu bili tako nevini lako je ustanoviti iz pisanja današnjeg partizanskog i srbokomunističkog tiska, koji dnevno donose vijesti i uspomene o ovom ili onom partizanu koji piše, kako je sakrio oružje i predao se, kasnije bježao s rada i vratio se u partizane. To mogu posvjedočiti i grobovi tisuća hrvatskih vojnika koji su pali u akcijama na Kozari i medju istima dobar dio vojnika OBRANE i I. OBRANBENOG ZDRUGA, koji je držao liniju Gradiška, Orahovo, Mlaka, Jasenovac, Draksenić, Hrvatska i Bosanska Dubica kroz skoro 4 godine rata. Nisu bili ni tako nedužni, ni nevini, nisu bili žene, ni djeca, ni "progonjeni hrvatski demokrati", nego su bili partizani, koji su dnevno na jedan ili drugi način ili na jednom ili drugom mjestu ubijali hrvatske muževe, žene i djecu. Nisu bili tako nedužni ni oni, koje je kasnije Redarstvo stavljalo u logore rada, radi sabotaže, izdaje, suradnje s partizanima, slanja istima oružje, dizanje mostova i pruga, gdje je tisuće nevinih platilo životom.

Tako je eto izgledala ta stvar s logorima, gdje nisu došli "krvnici fratri iz Hercegovine i pili krv bratskim narodima", nego su bili sabirni logori sastavljeni od razbojnika, partizana i njihovih pomagača. Prvi vojnici su bili Dalmatinci, Ličani i Krajišnici, prvi zapovjednik vojske bio je Ličanin

domobranski časnik Pavlović, a šef Radne Službe inž. Pićili je bio zagrebčanin, prvi voditelji Dalmatinci, a Hercegovci su tek kasnije došli, dok fratara nije nikada bilo, i posebno nije bio nikada nijedan hercegovački fratar ni kao dušobrižnik Vojske, nego su bili bosanski fratri (Lipovac i Brekali i Filipović) o čemu ćemo posebno govoriti. Spominjemo tek da je župnik u Jasenovcu bio jedan iz Dalmacije odbjegli svećenik, dok su dušobrižnici bili svećenici dodijeljeni od Ustaške Vojnice, tj. popovi i hodže, kao i u svim ostalim jedinicama, a govoriti o "Fratrima zapovjednicima logora" mogu govoriti samo komunisti, njihovi sluge i zlonamjerni ljudi, koji žele time naškoditi ugledu Crkve.

Eto u taj ambijent doveo sam dr. Mačeka zato, jer je to područje bilo VOJNIČKI SIGURNO. Nisam trebao negdje drugdje odvajati snage za čuvanje zgrade i osiguranje šireg područja, pa sam Ga doveo u područje koje sam već bio osigurao. dr. Mačeka sam internirao u zgradu te RADNE SLUŽBE radi kamuflacije, i radi ekonomije snaga, a ne radi logora, kojih tada nije ni bilo. Tek kasnije smo na Ciglani, iza iste, napravili logor, da bi imali radnu snagu pri ruci za rad na Ciglani. Kada je kasnije dr. Maček tražio iz zdrastvenih razloga, jer nije trpio vlagu, da ga premjestim, premjestio sam ga u moj vlastiti stan u Zagrebu, Bulićeva ul. 6., njega i obitelj mu, koja je dobrovljno dijelila s njim stan, i gdje su ga čuvale moja stara majka i dvije sestre, i tek je jedan časnik u gradjanskom odijelu diskretno bdio nad sigurnošću iz vana.

dr. Maček se nije nikada potužio na bilo koji čin s naše strane za vrijeme internacije, bio je u najboljim odnosima s mojom majkom, on i njegova supruga, kao i dvoje djece, gdje smo skupa živili kao jedna obitelj, jeli skupa za istim stolom i slobodno vrijeme sprovodili u prijateljskim razgovorima. To je dr. Maček priznao u emigraciji, a i predamnom je prije isto priznao samom Poglavniku. U emigraciji je rekao mnogopoštovanom ocu fra Davidu Zrni, tadanjem franjevačkom starješini, kada sam se vratio iz Domovine i poslao mu poruku iz Kupica: "da mu nisam ništa na žao učinio". Supruga dr. Mačeka i Mačekov sin i kćerka znaju da je tako, i tako dugo dok se ne dokaže ili rekne protivno, Maček nije bio u logoru, nije bio zlostavljan, mučen, i najmanje je umro od posljedica logora, kako su to neki insinuirali, nego je umro od starosti i u dobi koju si svi želimo.

RADOST DESETOG TRAVNJA obuhvatila je osim vrlo rijedkih iznimaka sve pripadnike HRVATSKE SELJAČKE I GRADJANSKE ZAŠTITE, koju treba smatrati dijelom HRVATSKIH ORUŽANIH SNAGA, jer su uzimli učešća u rušenju JUGOSLAVIJE, i u izgradnji i obrani HRVATSKE DRŽAVE. Oni su to činili i protiv volje one stranke, koja ih je formirala.

Razgovor s Mačekom o njegovoj vojsci: "Zaštiti"

Sve ono što danas činimo mora biti s pogledima na budućnost, ali uvijek bacajući pogled unatrag, da naše misli i planovi za budućnost usporedimo s onim, što smo jednom proživljavali, pa da onda sve to skupa uskladimo sa stanjem u svijetu i potrebama hrvatskog naroda. Samo tako možemo stvoriti jedan ispravan radni plan, koji bi Hrvatskoj mogao dati mir u slobodi.

Pametni ljudi uvijek su nastojali učiti na pogreškama drugih, nastojali su proučavati primjere u svojoj vlastitoj prošlosti, a samo kreteni i zakržljali mozgovi nisu učili ni iz vlastitih pogrešaka. To se odnosi na sva polja narodnog života, pa tako, naravno, i na vojničko polje.

Mi hrvatski vojnici, i u domovini i u emigraciji, razmišljamo o načinu kako bi mogli stvoriti temelje nove hrvatske vojske, koja bi izvršila svoju misiju i u predrevolucionarno doba pripremanja duhova i u revolucionarno doba rušenja Jugoslavije, kao i u postrevolucionarno doba izgradnje i zaštite svoje vlastite države.

Bilo bi glupo, kada nebi kritički analizirali tri posebna pokušaja stvaranja naše hrvatske vojske, pod tri posebne političke ideologije. Nema nikakove sumnje, da je USTAŠA HRVATSKA REVOLUCIONARNA ORGANIZACIJA – U.H.R.O. – prva stvorila vojničke jedinice, vojničke logor, vojničku školu, vojnička zapovjedništva i stožer, ustrojstvo jedne nove vojske, kojoj je cilj bio izvršiti rušenje Jugoslavije i onda biti baza za izgradnju nove hrvatske vojske, što se uostalom i dogodilo.

Drugi pokušaj bio je stvaranje hrvatske gradjanske i seljačke Zaštite, koju je na teretoriju hrvatske Banovine stvorio dr. V. Maček, predsjednik stranke i nasljednik S. Radića. Kako znademo i ta je vojska dostojno odigrala datu joj ulogu, jer je uz lokalne male zadaće, kao što je bila obrana hrvatskog življa i hrvatskih interesa, te kao psihološki čimbenik za pritisak na Srbe, u danom času ista je prešla na stranu državotvornog ustaštva i zapravo bila prva hrvatska formirana vojska na teretoriju N.D.H., još prije dolaska ustaških vojničkih jedinica iz Italije.

Treći pokušaj je bio stvaranje partizanskih hrvatskih jedinica u Dalmaciji i Istri, koje su teoretski i juridički bile jedinice hrvatske vojske, u službi Centralnog komiteta komunističke partije Hrvatske. Druga je stvar ono, što se je dogodilo iza kulisa, te kako su izvanhrvatski partijski i vojnički elementi te jedinice pretvorili zapravo u jugoslavensku vojsku, kojoj su na kraju simbolički nabili i srpsku sajkaču na glavu. Ali, i opet misleći na budućnost, hrvatski ljudi u emigraciji i domovini, komunisti i antikomunisti, bivši ustaše ili bivši Zaštitari misle na taj dio partizanske vojske, kao jednu od više mogucnosti, da se hrvatski čovjek u danom času nadje sa puškom u ruci i u organiziranim vojničkim formacijama, u službi hrvatske državotvorne politike.

Prvom zgodom opisat ću moje razgovore s Andrijom Hebrang, kojega sam spasio od sigurne smrti, jer sam bio uvjeren da bi se on borio za hrvatsku državu, pa makar ona bila, kako je Hebrang znao reći, "crvena kao kukurik". On je bio u mojim rukama i kasnije smo ga predali partizanima u zamjenu za pokojnog Vutuca i Vagnera, koji su bili u komunističkim rukama. Logično je da sam sa Hebrangom razgovarao o mogućnostima stvaranja hrvatske vojske u bilo kojim okolnostima. Isto tako sam razgovarao sa dr. V. Mačekom, ne samo o stvaranju Zaštite, njenim ciljevima, ustrojstvu i možebitnoj upotrebi, nego smo razgovarali mnogo puta i o tome, što bi se moglo zvati – filozofija rata.

Bilo bi vrlo jednostrano proglasiti Mačeka jednim pacifistom, koji je mrzio rat i oružje. Maček je i sam bio pričuvni časnik i služio u starom Hrvatskom Domobranstvu kod "Vražije Divizije". Logična je stvar, kao intelektualac i pravnik, političar i vojnik, da je svijestan da ni jedan narod nema prava da ga se zove narodom i svijesnom nacijom, ako nije kadar stvoriti svoju državu, i tu državu braniti oružjem i žrtvom svojih sinova. Medjutim, kako na razvoj cijele hrvatske politike, tako i na ovaj osebujni aspekt Maček je uvijek gledao kritički, sa nekih posebnih stanovišta filozofske prirode, koji su ga vodili kroz cijeli život, pa sve do groba.

Maček se je rodio u Sloveniji, od slovenskih roditelja, pa iako je, kad bi se naljutio na Slovence i na slovensku politiku, znao reći : "Vrag im mater kranjsku", on je uvijek u sebi, u krvi i podsvjesti nosio taj slovenski i

kranjski biljeg, koji je često kod njega dolazio do izražaja. Zato on nije nikada mogao biti žarki hrvatski nacionalista, premda je hrvatski osjećao i ljubio Hrvatsku. Zato je on, kao političar, morao i razvijati jednu politiku, gdje bi mogao uskladiti svoje osjećaje i dužnosti sa svojim porijeklom i sa svojom filozofijom. Maček je bio eminentno politički čovjek. Osim toga, bliža okolina Zagreba sa Slovenijom tvorila je neke vrsti jezične, demografske, vjerske i sudbinske povezanosti za vrijeme borba protiv turske najazde, kao i borba protiv Austrije i Madjarske.

Mi ne možemo danas gledati na ilirski pokret ili, recimo, na slavenstvo i panslavenstvo, ili na socijalne borbe jednog Matije Gubca protiv vlastele i feudalstva, sa današnjeg stanovišta, nego se valja prenijeti u ono doba, kada ideje, pokreti i ljudi nisu značili isto što i danas. Politika je čista dinamika i ne možemo si praviti usporedbe i iz njih izvlačiti zaključke, ako nismo ispitali prilike, ambijent i potrebe onoga doba. Maček je tu slijedio svoga vodju Radića, koji je derao i spaljivao madjarske zastave, dobivao austrijske kundeke i školovao se u Masarykovoj školi u Pragu, gdje se je udisao slavenski i panslavenski duh. Dio tog duha sačinjavala je bogata ruska književnost. I u njoj, kao najmarkantnije Tolstojevo djelo i njegovi filozofski nazori. Maček je bio stopostotni obožavatelj Tolstoja.

Tu dolazi sada obični čimbenik za formaciju dr. V. Mačeka, kao političara, i odatle njegovi nazori o vojsci.

Kao jedna od najugodnijih mojih uspomena na dr. V. Mačeka bili su razgovori o filozofiji rata, koja je imala i svoje konkretno ime: general Kutuzov.

Za vrijeme pohoda Napoleona na Rusiju uloga Kutuzova je bila odlučna. On je bio jedan od tih Tolstojevih tipova, a kada pogledam fotografije i crteže generala Kutuzova, vidjet ćemo čak i neku fizičku sličnost sa dr. V. Mačekom. U jednom od mnogobrojnih filmova sa temom Napoleonove invazije na Rusiju – vidio sam jednog Kutuzova, kojega kao da su tražili da bude sličan dr. V. Mačeku: sa prosijedom razbarušenom kosom, crtama lica, pogledom i onim savršenim mirom, kojega je znao sebi nametnuti dr. V. Maček.

Vrlo široko polje za razgovor bila je teza: dali je general Kutuzov postupio kao što je postupio zato, jer je njegov način mišljenja bio , ili, jer je kao sposoban general i previše dobro poznavao snagu Napoleona i njegovu ratnu potenciju, i analizirajući slabo stanje i organizaciju ruske vojske, pa se odlučio za pasivni otpor i povlačenje. Kako znademo, general Kutuzov je izbjegavao bitke sa Napoleonom, koje je u brzim manevrima svoje konjice i jakog topništva, u novoj borbenoj taktici, rušio najjače vojske Evrope. General Kutuzov je Napoleona navlačio u ruske stepe, u geografsku fatalnost, u blato, u šume i snijeg. Jedva je mogao spriječiti impulsivne i mlade prinčeve i generale, koji su htijeli pod svaku cijenu jurišati na Napoleonove konjice, na grenadire i topništvo.

S druge strane, on je pustio hladnokrvno da Francuzi i njihovi evropski saveznici uništavaju manje jedinice i posade, koje bi on ostavio da zadržavaju temperamentnog Napoleona. Ono što nisu uništili Francuzi u svom naletu, to bi uništavale jedinice samog Kutuzova, paleći sela i gradove, tjerajući stoku i uništavajući žetvu, koju nisu stigli pobrati, žrtvujući kasnije i samu Moskvu. Kad je Napoleon stigao u praznu i zapaljenu Moskvu, a snijeg onemogućio svaki manever i stvaranje logističkih baza, za smještaj, obskrbu itd. vojske, Napoleon je kao pametan čovjek uvidio, da ga je pobijedio taj naoko nastrani i čudnovati general – filozof Kutuzov.

Kada je Maček stvarao svoju Zaštitu, onda su došle do izražaja sve naprijed spomenute činjenice, koje su se opazale u skoro svim nastupima njegova života.

Bivši austrijski glavnostožerni pukovnik, Slavko Kvaternik, i tadašnji jugoslavenski glavnostožerni bojnik, Ivo Babić, bili su tehničari koji su izradili plan za ustrojstvo i djelovanje Zaštite, kojoj je na čelo postavio seljaka i narodnog zastupnika Gujku Kemfelju. On je htio imati vojsku svoje "Slobodne Hrvatske", koja ne bi bila jugoslavenska, a još manje srpska vojska, ali ne bi bila ni ono, što bi mi zvali "hrvatska vojska". Bila je to zapravo "seljačka vojska", a samo zato da bi spriječio da ne bi gradjanski elementi i "soldatska" preuzeli vodstvo te njegove stranačke vojske, on je stvorio i hrvatsku Gradjansku Zaštitu, koja je, naravno, bila

u znatnoj manjini. Ako uzmemo da je Maček htio "slobodnu Hrvatsku", koja ne bi bila ni za Jugoslaviju ni protiv Jugoslavije, nego uprave sve obratno, onda tek možemo doći do prave spoznaje – što je zapravo značila ta Mačekova stranačka vojska.

Je li Maček, poput generala Kutuzova, računao da Hrvatska nije u stanju srušiti Jugoslaviju i odhrvati se srpskom imperijalizmu, pa je zavlačio hrvatsku politiku u labirinte i ćor-sokake, da bi "general vrijeme" razumio ili nadvladao Srbe?

Da li je Maček radi svojih filozofskih i tolstojevskih pacifističkih ideja zapravo formirao svoju vojsku, svoju politiku, svoju starnku i svoju naciju uopće – da budu u skladu sa njegovim filozofskim nazorima – izgradjujući rastezljivu taktiku i strategiju?

Mnogo će se još toga napisati o tom problemu, a da se ne će za dugo vremena naći jedan konkretni odgovor. Hrvatski nacionalisti, u jednoj, drugoj ili trećoj formi, nastojat će umanjiti nepobitnu činjenicu, da je Maček stvorio vojsku i da je ta vojska 1941., puna državotvorne svjesti, napustila Mačeka i prišla nacionalistima, dok je sporedno pitanje svaki daljni razvoj.

Pristaše braće Radića, t.j. Seljačka Stranka, uvijek će naći načina da iz političkih razloga prebace nacionalistima, da su tu Zaštitu razjurili iz stranačkih razloga, absorbirajući desno krilo i tjerajući lijevo krilo u partizane i, prema tome, u novu Jugoslaviju.

Isto tako treba računati sa novim i mladim snagama, koje su samo djelomično išle sa ekipom hrvatskih partizana, ljevičara, sindikalista, komunista i rijedkih neojugoslavenskih idealista, a koji neće ni da čuju, – ni za preživjelu ekipu H.S.S-e, ni za pobijene i pobjedjene ustaše -, nego silom prilika traže riješenje u redovima onih Hrvata, koji su za vrijeme rata, milom ili silom, bili na strani Tita, a danas se, negdje bojažljivije – negdje smjelije, pogledaju oko sebe, ne bi li našli koju bratsku ruku medju hrvatskim protivnicima, da bi se svi složno oduprli srbokomunističkom neprijatelju.

Maček je imao vlastite poglede kojih se nije nikada odrekao, pa ni u času smrti. Kada bi zapao u kontradikciju izmedju svojih nazora i stvarnosti, koja ga je opovrgavala, onda bi prekinuo svaku diskusiju i našao jedan evazivni usklik: "Je, dragec moj, to je politika!" ili "Je, dragec moj, v ratu smo!"

Poneki puta sam mu ponudio, da bi doveo pukovnika Zvonka Kovačića ili pukovnika K. Batušića, najmarkantnije organizatore i vojničke zapovjednike Zaštite, te da bi ga oni uvjerili u pravo stanje stvari, a kako bi i on uticao na hrvatske seljake u Dalmaciji i Zagorju, gdje je već prilično njegovih pristaša otišlo u partizane, te da bi eventualno pokušali obnoviti Zaštitu, kao što sam ja to učinio na mom užem terenu. Ali, Maček je to najenergičnije odbio. Znao je reći: "Vi ste meni napravili uslugu što ste me zaprli, i još veću ćete mi uslugu napraviti, ako nikoga ne pustite do mene, jer tako ne moram nikome ništa reći, i tako ne bum bil kriv za nikaj kaj se bu pripetil!"

Nastojao sam mu nekada reći da se ne može vojničke zapovjednike, kao Kovačića, Batušića, Pribanića i druge, koji se još uvijek smatraju haesesovcima, ali se bore za hrvatsku državu, ostaviti bez ikakovih jasnih orijentacija, ako se ne želi od vojnika praviti političare koji su onda, napušteni od svojih stranačkih vodja, prisiljeni misliti svojim vlastitim glavama i stvarati zaključke, te rušiti stranačku stegu.

Maček, kao političar i stranački raspoložen, uvijek je gledao na sve probleme sa jednog užeg stranačkog stanovišta, a ne sa svehrvatskog državotvornog gledišta. To se najbolje odrazuje u njegovim riječima: "Kaj ste si zmesli, to si bute jeli!"

I neka mi bude dozvoljeno završiti ovaj prikaz sa riječima moje starice majke. Ja sam, naime, rekao Mačeku da smo svi skupa, s njim na čelu, kašu kuhali i da ćemo ju skupa jesti, mi ustaše i HSS, i s nama cijeli hrvatski narod, pa je, prema tome, taj problem i moj i njegov. Za jednog od tih razgovora umješala se i moja starica, koja je sa dr. V. Mačekom, uz dobru crnu kavu (za Mačeka najbolji lijek), znala satima čavrljati i, po dobrom starom običaju, govorili su si "ti". Mislim da je razgovor doslovno tekao ovako:

– A moj Vladko, što će biti s nama, s pukom?

– Ja, ja, neboj se, Marice… ti si dobra žena, tebi se ne bu nikaj pripetilo…ja bum tebi pomogel?..

– A moj Vladko, tko će tebi pomoći?…

Dialozi dr. Mačeka s mojom majkom, sestrama, braćom i nekada i sa po kojim časnikom, koji je imao preko sebe vanjsku sigurnost, pa bi se navratio u kuću, bili su za mene pravo otkriće. Nisam ih ni shvatio uvijek u svojoj biti dok mi vlastita djeca nisu uzrasla i u razgovorima za stolom ili u igri, postave pitanja, na koja ne znam odgovoriti, ili me smetu, jer ne znam točno u kojem pravcu trebam i kako skrenuti razgovor. Moji su bili jednostavni, mali, hercegovački malogradjani, nekada iz imućne obitelji, koju su Srbi uništili, ali smo bili obitelj gdje se je uvijek ljubilo Hrvatsku i gdje se je, kako bi se reklo, znalo politički misliti. Tu često nije Mačeku pomogla politička i fiškalska dialektika, jer bi moja starica znala reci: "Ma nemoj ti Vladko sada vrludati, sada ovako, sada onako, nego ti meni reci po naški, pa da ja tebe razumijem". Maček bi obično u takovim slučajevima radosno se nasmijao, rekao štogod bilo, a kod to "štogod bilo" nije situaciju razjasnio, onda je samo jedna druga žena, u ovom slučaju supruga dr. Mačeka, završila diskusiju time, da bi rekla nešto dr. Mačeku ili na slovenskom, ili na zagorskom dialektu, što moji ne bi razumili, i onda bi se oni povukli u svoju sobu ili koju nuzgrednu prostoriju.

"A moj Vladko tko će tebi pomoći" – bila je izreka jedne žene, koja je vidila u dnevnom kontaktu sa ljudima bolje nego mnogi političari, pa i sam dr. Maček. Da je netko rekao god. 1941. Mačeku da će jednom na ustaškim blatobranima, sa ustaškom pratnjom i od Ustaša dobivenim dukatima, jednog dana ostavljati Hrvatsku, rekao bi da je lud. Pa ipak se je tako dogodilo. Nije ni Maček jednako gledao na sve kroz ove četiri godine. Bit će zato interesantno napomenuti štogod o toj evoluciji i njega samoga, i nas, i samih hrvatskih komunista, jer je sudbina hrvatskog naroda ovisila od ta tri elementa: Ustaštva, HSS-a i Hrvatskih Komunista. Osobno sam, pak, imao uvid u sve tri struje: bio sam medju onima, koji su imali i vršili vlast, imao sam vrlo česti kontakt s dr. Mačekom, jer sam vršio potrebni nadzor osobno, a sa hrvatskim komunistima imao sam kontakt preko

onih, koje smo uhitili ili zarobili u borbama. Pa kako sudbina hrvatskog naroda još uvijek leži (iako sada djelomično) podjednako u rukama istih elemenata, reći ću po koju i o tome, ili barem napomenuti, u koliko se radilo o dr. Mačeku. Sve ono što može objasniti držanje od jučer, sve to može biti korisno i upotrebljivo u nastojanjima za – budućnost! Treba poći tim putem, jer ako nastavimo u sve tri hrvatske struje i nadalje s optuživanjima, da je svaki drugi izdajnik Hrvatske, a mi jedini rodoljubi, dogodit će nam se opet, da ćemo se tući za tudje interese, a naš će narod patiti, kao moja majka: a što će biti sa pukom, sa hrvatskim pukom?

Kada je dr. Maček stvarao svoju vojsku, tj. HRVATSKU GRADJANSKU SELJAČKU ZAŠTITU, on ju je stvarao, jer je vjerovao, da mu je potrebna, kao i svakoj civiliziranoj zajednici. Pa ipak dosta mu je bilo, da se spomene Vojska, pa da postane nervozan, da izgubi raspoloženje, da se omrzovolji. Bilo je kao biku crvena krpa. Jednom smo mu diskretno ostavili na stolu jednu staru novinu, mislim da je to bio HRVATSKI DNEVNIK, gdje je bila jedna fotografija dr. Mačeka na bijelom konju na čelu nekog mimohoda na Prilazu. Bilo je to kad je vidio u našim novinama Poglavnika na konju i pošprdno se izjasnio o tome, iako se istini za volju nije mogla praviti nikakva usporedba, a ako se je htjela praviti, onda je tu Maček gubio. Poglavnik je izgledao dostojanstveno, bio je priličan jahač, a nekada je bio mislim i Starješina Hrvatskog Konjaničkog Sokola, bio je tjelesno krupniji, dok je Maček bio sitan, nevojničkog stasa, i k tome u zaštitarskom "škrlaku". Tada nismo dva dana razgovarali, a ja sam otišao van i tako se stvar zaboravila.

Pa, ipak, moja je starica insistirala, da šta će biti sa pukom, ako dodju partizani, a ne bude Hrvatske Vojske, da obrani puk. Dr. Maček je još uvijek gledao na sve kroz čisto parlamentarnu iliti stranačko – političku kombinaciju. Za njega je sve to bila jedna kombinacija: HSS nije na Vladi, kao ni Radikali, Klerikalci, nego jedna čudna zbrka gdje su Pravaši vladali u Hrvatskoj, a Vojnička Vlada generala Nedića u Srbiji, a sve to pod čizmom Njemaca. Pa kako su i HSS i Komunisti izvan Vlade, tj. progonjeni, Tito u šumi, a on interniran, logični rasplet situacije je bio, da kada padne ova koalicija, tj. osovinska, fašistička, pravaška i generalsko-klikaška, da dolazi druga, "pučko-frontaška" iliti seljačko-partizanska.

Pa kada je to tako, a on je to tako gledao, rasplet situacije bio bi, da će on na vlast, a nama "kaj bu"! Bilo preko članova moje obitelji, preko časnika, koje sam postavio za nadzor, preko Vlade Singera, koji je neko vrijeme bio skupa sa Mačekom, a kasnije uglavnom preko generala Ante Moškova, ja sam uvijek nastojao dr. Mačeku servirati one podatke, koji bi mu dali znati, da se dogadja nešto više, nego jedan rasplet političke naravi. S jedne strane je tu jasna ideja HRVATSKE DRŽAVE pojam, koji je ušao u hrvatske mozgove, pa se samo može govoriti o evoluciji hrvatskog političkog života na bazi DESETOG TRAVNJA prema formama koje bi najviše odgovarale, – izvan svake Jugoslavije. S druge strane radi se o komunizmu, koji je nova pojava i to ne samo političke pozadine, nego i kao jedan posebni nazor na svijet, sa svojom doktrinom, sa filozofijom, gospodarskom strukturom, a sa radjanjem jedne nove klase, koja neće više prihvatiti patrijarkalni sistem, koji je vladao, i gdje je svaka stranka imala i svoje RADNIČKE ORGANIZACIJE. Bit će radnika i medju nacionalistima, kao što je bila borbena i revolucionarna RADNIČKA PRAVAŠKA OMLADINA, bit će masa radnika-seljaka i u organizaciji HSS-a, bit će i KRŠĆANSKIH SINDIKATA, – ali to nije isto. Nu dr. Maček još ni 1943. godine svega toga nije vidio. "Pa i Pavelić je bio napravio sporazum sa Pašićem, kao što sam i ja sa Pribičevićem, kao i sada komunisti sa srpskom Crkvom i čaršijom". On je htio viditi sve, samo ne HRVATSKU DRŽAVU I HRVATSKU VOJSKU. Njegova je Vojska, tj. Zaštita, bila stvorena da bude stranačka Vojska, s kojom je mislio poduprijeti svoje političke kombinacije. To ga je dovelo u ćorsokak.

Zaštita je trebala biti VOJSKA – POLICIJA – STRANAČKI ODRED, a on, Dr. Maček njen šef kao vodja Stranke-Naroda! Tako se dogodilo da su neki odredi bili upotrebljeni za zatvarati nacionaliste-ustaše-stranačke protivnike, kao i za zatvoriti hrvatske komuniste u Kerestinac, logor kojega smo isto naslijedili od Banovine, ili za manevar protiv srpske-jugoslavenske vojske, koja je bila mač u rukama beogradskih vlastodržaca, ne za stvaranje ili obaranje Hrvatske ili Srbije, nego za držanje vlasti u Jugoslaviji. Opet se vraćamo u isto, u Jugoslaviju. Zato je logično morala propasti i politika-strategije, koja je bila vezana uz tu vojsku dr. Mačeka. Nu on je tako gledao i na Ustaštvo, i na Četništvo i na

Partizane. Svi su oni, za njegove pojmove, bili oružana snaga STRANKE IDEOLOŠKIH STRUJA, tj. Vojska Pravaštva, Velikosrpstva i Komunističke Partije Jugoslavije.

Kad je Zaštita svijesna povijesne uloge odbila nalog Mačeka, da se bori za očuvanje Jugoslavije, a prišla Ustaškom režimu, Maček je to smatrao IZDAJOM. Izdajom – stranačke ideologije i interesa Seljačkog Pokreta. To za njega nije bio problem Srba i Hrvata, problem Hrvatske Države, borbe za biološki obstanak, nego jedan čisto stranačko – politički manevar. Zaštita je trebala biti više politički i psihološki čimbenik, masa za manevar na stranačko – političkom polju unutar granica JUGOSLAVIJE, – nego dio Hrvatske Vojske, jezgra, oko koje će se kasnije okupiti narod u obrani granica i interesa naroda. Zato nije htio da sebi pusti zapovjednike bivše Zaštite, kako sam predlagao, da mu dovedem pukovnika Batušića, pukovnika Kovačevića, dopukovnika Pribanića i druge, sa kojim sam bio u dobrim i prijateljskim odnosima kroz cijelo vrijeme rata.

Epilog

Zato nije ni očekivao pomoć od svoje Vojske, a nije ni mislio na Partizane kao vojsku, zato mu nije bilo stalo ni do HRVATSKE VOJSKE, jer od nje nije ništa očekivao. On je vjerovao u političku soluciju, tj. kombinaciju i to na bazi psihološkog vezivanja "progonjenih partizana i HSS-a" i političkoj igri na bazi vlade i opozicije, iliti: umrla jedna vlada, dolazi druga. Pa kako je i dosada Maček izlazio iz zatvora i internecije, da bude u Vladi, ili kako bi rekao pok. Radić, PRI VLADI, nije gledao tako tragično ni na sudbinu, ni svoju, ni puka, ni Hrvatske.

Dogadjaji rata nisu bili nepoznati dr. Mačeku. Dali smo mu sve mogućnosti da zna što se dogadja i ja sam mu osobno davao i neke povjerljive vijesti stranih radio postaja s ciljem, da vidim reakciju. Nekada bi bacio pogled, pročitao, i onda odgurnuo bez riječi. Jedno je sigurno: on je vjerovao u pobjedu zapadnih saveznika mnogo sigurnije nego mi u pobjedu naših saveznika, posebno nakon frakasa "blitzkriega" tj. strjelovitog, brzog rata sa strane Nijemaca u Staljingradu. On je vjerovao i u to, da će na našem području zapadni saveznici imati riječ, a ne Rusija. Nije mogao vjerovati da bi Englezi dopustili da Rusija stigne na Mediteran preko Jadrana. Stvorio je svoju političku filozofiju, i mirno čekao. Nije, dakle, trebao da ga netko brani. On je mislio čekati u svome dvoru u Kupincu razvoj situacije, kao nekada na svom putu izmedju Zagreba-Beograda i Kaznionice.

Kada bi mu rekli, da je pao neki grad, da je pobijena posada, da je ubijen neki njegov narodni zastupnik, da su saveznici bombardirali ovo i ono mjesto, on je skoro uvijek na sve lakonski i bezbrižno odgovorio: je, kaj bumo, v ratu smo, kaj im ja mogu, je tak, itd.

Svakako valja reći, da je jedan jedini puta reagirao violentno, začudjujuće i što nikada neću zaboraviti. On je, naime, imao jedno uzorno gospodarstvo, bogato i moderno stočarstvo na bazi najčistijih rasa u kravama i svinjama. Svinjac mu je bio podalje od imanja, jako moderno uredjen, kako su mi rekli, da su bolje živile Mačekove svinje, nego mnogi ustaški borac za vrijeme rata. Straža koja je čuvala imanje bila je, naravno, koncentrirana oko kuće, blizu kuće i na glavnim točkama sela s ciljem da

bi se spriječilo ne da Maček utekne, nego da ga ne odvedu Srbi, nijemci ili Partizani ili tko drugi, ili da ga ne ubiju oni, koji su mogli imati interesa. Mi smo rado gledali na kontakte dr. Mačeka sa onima iz vana, pomagali ih, jer nam je bio cilj da Maček zna istinu i iz drugih izvora. Pa zato na svinjac nitko nije ni mislio, a niti su od nas zahtijevali jer su bili uvjereni, da se nitko nebi usudio dirnuti u imanje Mačeka u Kupincu. Nije ni on sam vjerovao, pa ni onda, kada smo mu znali reći kako su ovome ili onome HSS-ovcu zapalili imanje i pobili obitelj. On je znao reći, da je to zbog toga, jer su suradjivali sa Ustašama. Jednog dana se dogodilo da su se partizani privukli i odnijeli sve što je bilo u svinjcu. Pa i one skupocjene čiste pasmine. Kad su mu to rekli bjesnio je: vrag im vlašku … Psovao je, sjetio se svega što su vlasi napravili, i tu je bilo riječi, koje ne želim staviti na papir, ali svakako tada sam ja imao pravo, kako je rekao, jer iz njih da nikada neće biti ljudi. Zaželio sam da partizani i vlasi odvedu sve svinje svijeta svim demokratima, svim veleposjednicima, svim bogatašima koji su švercali sa mesom za dukate, a Ustaše "žuljale kukuruzu" i očevi im u Hercegovini gladovali, pa neki i pomrli od gladi za vrijeme samog postojanja Hrvatske Države.

Bio je to, politički, za mene jedan uspjeh, i bio je, osobno, jedan od najtužnijih dana moga života.

Pri kraju rata već je bilo malo drugčije. Namjerno smo puštali sve vijesti, koje su neki "konspirativno" slali dr. Mačeku. General Moškov je, k tome bio u rodu sa Božom Vučkevićem, koji je bio zastupnik ili kandidat za zastupnika u Boki, pa smo nastojali da Božo dostavi što više vijesti Mačeku.

Posebno nakon "puča Lorković - Vokić" očito je bilo da jedan dio Hrvatskog Domobranstva, pa i dio Ustaša, a i naroda uopće, ipak gleda na Mačeka, blagoslivljajući činjenicu, da je interniran i prema tome tobože "nekompromitiran" suradnjom sa Nijemcima, Ustašama itd. Previše se toga već bilo dogodilo, a kasnije i čitavim državama i narodima, a da bi Maček mogao ostati kod vjerovanja u svoje kombinacije sa strankama, vladama i političkim osobama.

Nije mu bilo stalo do Hrvatske Države, nego do stanja HSS-a u novim prilikama, te kakvo će stanovište zauzeti pojedinci prema HSS-u i njemu osobno. On je vjerovao ili u kombinaciju Subašića, kao što je prije vjerovao u kombinaciju Krnjevića, tj. i u kombinaciju sa komunizmom i onu drugu sa velikosrpstvom, i svakako u neku kombinaciju izmedju zapadnih saveznika, i Jugoslavije kao Države.